

Limburgse Vogels

Een uitgave van de
Vogelstudiegroep
van het
Natuurhistorisch Genootschap
in Limburg

1

JAARGANG 10 / 1999
VOORJAARSNUMMER

LIMBURGSE VOGELS

Opgericht in maart 1989, is een uitgave van de Vogelstudiegroep van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Limburgse Vogels verschijnt driemaal per jaar en publiceert artikelen, mededelingen en andere informatie op veldornithologisch gebied in Limburg.

Eindredactie Frans Schepers

Redactie Ernest van Asseldonk
Max Berlijn
Jan Boeren
Rob van der Laak
Boena van Noorden
Arjan Ovaa

Fotoredactie Max Berlijn, Wilhelminastraat 9, 6285 AS Epen (043-4552511)

Redactie-secretaris Rob van der Laak, Bethlehemstraat 34, 6418 GK Heerlen
(045-5423454)

Figuren en diagrammen Henk Offringa

Layout & zetwerk *bvdm*, Bureau van de Manakker, Grafische produkties bv, Maastricht

Drukwerk Swalmer Handelsdrukkerij b.v.

Abonnementenadministratie Mignon van Seggelen, Vogelstudiegroep Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Postbus 882, 6200 AW Maastricht

Abonnementen f 22,50 per jaar, overmaken op postgiro 1134234, t.n.v. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, o.v.v. 'Limburgse Vogels'. Leden van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg betalen f 17,50 per jaar. Bedrijven, instellingen, verenigingen e.d. betalen minimaal f 35,- per jaar. Voor België is de prijs BFR 450,- (leden NHG BFR 350,-; bedrijven, instellingen e.d. BFR 650,-), over te maken op gironummer 000-1507143-54 o.v.v. 'Limburgse Vogels'.

Adreswijzigingen, opzeggingen, klachten en dergelijke schriftelijk doorgeven aan de abonnementenadministratie, Natuurhistorisch Genootschap te Maastricht (adres zie boven). Opzeggingen dienen voor 1 januari van het nieuwe kalenderjaar te geschieden.

Foto omslag *Buidelmees te Oost-Maarland, voorjaar 1996 (foto: P. Palmen).*

Oeverzwaluwen langs de Grensmaas: tussen droogte in de Sahel en hoogwaters in een on-natuurlijke rivier

Frans Schepers

In Europa is de Oeverzwaluw *Riparia riparia* een typische broedvogel van zandige en kleiige steilwanden. Dergelijke steilwanden komen vooral voor langs rivieren en beken, meren en kusten, waar ze als gevolg van natuurlijke dynamiek, zoals erosie bij hoogwaters en vloed, regelmatig vernieuwd worden (Mead & Szép, 1998).

Als gevolg van het op grote schaal vastleggen van op deze wijze ontstane oevers, is dit natuurlijke broedbiotoop van Oeverzwaluwen een zeldzaam verschijnsel geworden. Vooral in West-Europa vormen ontgrondingen, zij het vaak tijdelijk, daarom een alternatieve broedplek (Tucker & Heath, 1994). In Nederland is de ongestuwde Grensmaas het enige riviertraject waar als gevolg van rivierdynamiek op grote schaal afkalvende oevers voorkomen. Het gebied vormt dan ook een belangrijk kerngebied voor de Oeverzwaluw: in sommige jaren komt hier

meer dan 10% van de Nederlandse broedpopulatie voor. Tezamen met de overige gebieden langs de gestuwde Maas en een aantal droge groeves in Limburg bedraagt dit aandeel soms wel meer dan 20% (Kurstjens & Schepers, 1995).

Gezien het belang van de populatie Oeverzwaluwen langs de Grensmaas wordt de soort langs deze rivier vanaf 1993 nauwlettend gevolgd. Dit artikel gaat in op de resultaten van deze census, die zowel de Nederlandse als Vlaamse oever betreft. Daarbij wordt ingegaan op de invloed van hoogwaters en effecten van de overwinteringssituatie in de westelijke Sahel op de populatieontwikkeling. Een belangrijk punt is tevens hoe natuurlijk de situatie langs de Grensmaas eigenlijk is en hoe we mogen verwachten dat de Oeverzwaluw zal reageren als de voorgenomen ingrepen verbreding van deze rivier (De Maaswerken, 1998) doorgang vindt.

Oeverzwaluwen, Itteren, voorjaar 1995 (foto: K. Lemmens)

Veldwerk 1993 tot en met 1998

Veldwerk en interpretatie

In de periode 1993 tot en met 1998 werden alle oevers van de Grensmaas tussen Borgharen en Ohé en Laak (rivierkm 16,0 tot rivierkm 56,0) gecontroleerd op de aanwezigheid van Oeverzwaluwen. Dit gebeurde in 1993 te voet en vanaf 1994 per kano, deels aangevuld met bezoeken vanaf het land. Het vanaf het water zoeken naar broedplaatsen van Oeverzwaluwen heeft een aantal voordelen ten opzichte van een telling vanaf het land:

- vanaf het water zijn alle oevers goed zichtbaar, waardoor de kans erg klein is dat kolonies gemist worden. Dat geldt met name voor de kleinere, minder opvallende kolonies;
- telling vanaf het water is minder arbeidsintensief; over land moeten grote stukken te voet worden afgelegd.

Bij een telling per kano met twee personen was meestal slechts twee maal een halve dag nodig voor de gehele Grensmaas (40 km maal 2 oevers = 80 km oever): een zuidelijk traject (Borgharen-Berg) en een noordelijk traject (Berg-Ohé en Laak). Nadeel van deze methode is dat kolonies die niet in de rivieroever zitten maar net erachter, bijvoorbeeld in een ontgrondingsplas of uitspoeling, niet bij voorbaat worden ontdekt. Deze kolonies werden echter meestal wel achterhaald door op dergelijke plaatsen aan land te gaan of deze nadien te bezoeken. Kolonies op deze plekken zijn met een aparte vermelding als zijnde niet in de rivieroever zelf gevestigd in de bestanden opgenomen. Voorwaarde was dat ze binnen een afstand van 100 m van de rivieroever gevestigd waren. Werd tijdens het kanovaren een kolonie ontdekt, dan werd als volgt te werk gegaan:

- er werd aangelegd, de steilwand werd volledig nagelopen;

- bij grotere kolonies (>20 holen) werden alle holen gecontroleerd op bewoning, door vast te stellen of er sprake was van verse graafsporen, spinrag in de invliegopening, verse uitwerpselen, uitvliegende adulten of bedelende jongen;
- *alleen de bewoonde holen* werden genoteerd; de nauwkeurigheid van de notatie van kolonies was 100 m, aangeduid per rivierkm (bijv. 22,6 is rivierkm 22 + 600 m; dit is monding Geul bij Voulwames);
- kleinere kolonies (<20 holen) werden soms vanuit de kano geteld; soms werden volwassen individuen geteld die rond de kolonie vlogen.

Elk jaar werd slechts éénmaal een telling uitgevoerd. Deze vond meestal in de eerste helft van juni plaats, soms iets eerder, soms iets later (tabel 1). Een goede timing is belangrijk omdat enerzijds sprake moet zijn van een zo volledig mogelijke bezetting, anderzijds mag er niet te veel vegetatie zijn die de holen afschermt. Het is daarnaast van belang de eerste broedsels te tellen; slechts een deel van de Oeverzwaluwen heeft een tweede broedsel (Cramp *et al.*, 1988), zodat tellingen na begin juli een onderschatting geven. Het telmoment ligt daarmee een aantal malen iets vroeger dan voorgesteld door van Dijk & Hustings (1996), die aanbevelen om na half juni te tellen. Langs de Grensmaas ontstaat echter in de loop van juni hoge ruigtevegetatie aan de voet van steiloevers, bestaande uit Grote brandnetel, Grote klis, Aardpeer en andere. Deze ruigten kunnen de holen soms volledig afschermen, zodat ze vanaf de rivier niet of nauwelijks te zien zijn.

Volgens de criteria van SOVON (van Dijk & Hustings, 1996) moet er minimaal twee maal geteld worden, met maximaal twee weken ertussen. Het aantal holen wordt geteld, ongeacht of ze bewoond zijn. Het hoogst getelde aantal per kolonie moet dan worden aangehouden, gedeeld door 1,5 als correctiefactor voor het aantal niet bewoonde holen. In 1994 werd de Grensmaas onderzocht in het kader

Riviertraject	1993	1994*	1995	1996	1997	1998
Borgharen-Berg	?	Tweemaal	17-6	7-6	24-5	28-6
Berg-Ohé en Laak	?	Tweemaal	5-6	2-6	8-6	23-6

Tabel 1: Teldata van de Oeverzwaluw langs de Grensmaas in de periode 1993-1998. In 1994 werd de Grensmaas geïnventariseerd door de provincie Limburg (Van Noorden, 1996); het gebied werd tweemaal in de periode mei-juli bezocht.

van de Provinciale Avifaunakartering (van Noorden, 1996). Van de drie uitgevoerde bezoeken waren er meestal twee geldig; hiervan werd het hoogste aantal getelde nesten gekozen. Qua methode zijn deze gegevens dus redelijk goed vergelijkbaar met de overige jaren.

Ten behoeve van het bepalen van de aantalontwikkeling voor de Grensmaas, Limburg en landelijk werden jaartotalen bepaald. Om de veranderingen per jaar in beeld te brengen werden deze omgezet in een eenvoudige index, waarbij het aantal in 1993 op 100 werd gesteld.

Volledigheid van de tellingen

Het is moeilijk iets te zeggen over de volledigheid van de tellingen. Eén telling is natuurlijk weinig, het telmoment is dan erg belangrijk. Daar staat tegenover dat het exacte aantal bewoonde hopen werd geteld. Aangezien het telmoment van jaar tot jaar vergelijkbaar is, zijn de aantallen ten aanzien van dit punt redelijk vergelijkbaar.

Naast de kanotellingen is de Grensmaas van 1996 tot en met 1997 eveneens vanaf het land geteld door W. Ganzevles en H. Bekkers (W. Ganzevles, eigen archief), in eerste instantie zonder medeweten van de auteur. In 1998 werd door hen eveneens een kanotelling uitgevoerd. Vanwege het verschil in telmethode in 1996-1997 lijken de gegevens in eerste instantie moeilijk vergelijkbaar met de kanotellingen, maar om een idee te krijgen zijn de getallen toch per rivierkilometer naast elkaar gelegd (tabel 2). Dan lijken de verschillen mee te vallen, met uitzondering van het jaar 1996 (verschil van 248 hopen aan Nederlandse oever, 95 aan Vlaamse oever). Procentueel gezien zijn de verschillen aan

de Vlaamse kant groter, echter de absolute aantallen stellen daar veel minder voor.

De totaalaantallen op jaarbasis zijn echter niet alleen maatgevend, omdat verschillen kunnen uitmiddelen. Belangrijk zijn verschillen van plek tot plek. Dan blijkt dat soms sprake is van treffende overeenkomsten, maar soms ook van flinke verschillen: kolonies ontbreken, of aantallen per kolonie verschillen fors. Dat kan te maken hebben met het verschil in telmethodiek (tellen vanaf het land of vanaf het water), maar zeker ook het tijdstip waarop is geteld. Immers, in een of twee weken kunnen aardig wat nieuwe hopen erbij zijn gegraven, als bijvoorbeeld sprake is van verstoring. Overigens werden door Ganzevles & Bekkers in 1996-1997 ook alleen bewoonde hopen geteld.

Al met al is de conclusie dat de kanotellingen een goede indruk geven van de situatie; de geconstateerde afwijkingen met de landtellingen geven geen aanleiding om de gegevens te corrigeren. Overigens is het wel zinvol om de komende jaren één telploeg te vormen, waarover inmiddels afspraken zijn gemaakt.

Overige verzamelde gegevens

Telgegevens overige gebieden Om een vergelijking te kunnen maken met de situatie in de rest van Limburg, werden onder meer gegevens opgevraagd van de Maasdalinventarisatie in 1995-1998 (Kurstjens & Gabriëls, 1996; Gabriëls & Kurstjens, *in prep.*). De landelijke gegevens zijn afkomstig van H. Leijts (coördinatie landelijk onderzoek Oeverzwaluw namens SOVON). De landelijke gegevens bestrijken de periode 1985-1998 en de gegevens van Limburg 1992-1998. Vóór 1992 zijn de Limburgse gegevens helaas onvoldoende betrouwbaar

Jaar	Schepers cs.		Ganzevles cs.	
	Nederlandse Oever	Vlaamse Oever	Nederlands Oever	Vlaamse Oever
1996	1.847	251	1.959	258
1997	1.138	297	890	202
1998	560	6	634	4
Gemiddeld	1.182	184	1.161	155
Gemiddelde afwijking	2%	19%		

Tabel 2: Vergelijking van het aantal bewoonde nesten van Oeverzwaluwen in de periode 1996 tot en met 1998 langs de Grensmaas op basis van kanotellingen (Schepers cs.) en landtellingen (Ganzevles cs.)

Grensmaas bij Koeweide, Grevenbicht, zomer 1996. Let op de betonnen oevers aan de Vlaamse zijde en de vrij afkalvende oevers aan de Nederlandse zijde. (foto's: F. Schepers)

om een vergelijking met de periode erna te maken (pers. meded. H. Leijs).

Oeverbestortingen Naast de tellingen van de Oeverzwaluw werden tijdens de kanotochten de veranderingen in de oevers in kaart gebracht. Daarbij ging het vooral om bestortingen met zware stenen (Ardenner breuksteen) die na de hoogwaters van 1993 en 1995 zowel aan Vlaamse zijde als aan Nederlandse zijde door de rivierbeheerders werden aangebracht.

Deze oeververdedigingen vonden meestal juist plaats op voor Oeverzwaluwen geschikte plekken, namelijk steile afslagwanden. Per 100 m werden de bestortingen op kaart ingetekend. Ook werd genoteerd of kolonies door deze werkzaamheden verloren gingen en om hoeveel nesten het ging.

Maasafvoeren Om de gegevens te kunnen relateren aan het optreden van hoge Maasafvoeren, werd het afvoerloop van de Maas over de periode 1993-1998 in kaart gebracht. Hiervoor werden de gemid-

delde dagafvoeren bij Borgharen genomen (gegevens Rijkswaterstaat, Directie Limburg).

Gegevens regenval overwinteringsgebieden Om de invloed van droogte in de westelijke Sahel, het belangrijkste overwinteringsgebied van onze Oeverzwaluwen (Cramp *et al.*, 1998), te kunnen bepalen, is gezocht naar cijfers over regenval in dit gebied. Het blijkt namelijk dat de mate van regenval in het overwinteringsgebied van grote invloed is op de broedvogelaantallen in grote delen van West-Europa (o.a. Szép, 1995). Helaas konden alleen de gegevens van de periode 1984-1995 verkregen worden (gegevens IBN/DLO, R. Foppen). Het betreft indices berekend op basis van 100 meetstations in de westelijke Sahel. De indices hebben steeds betrekking op het regenseizoen (mei-oktober) van het voorafgaande jaar, maar zijn gecorrigeerd naar populatiejaar. Dus: een index van 4,46 in 1990 is op basis van de regencijfers in 1989, maar is omgezet naar het populatiejaar 1990 om een rechtstreekse vergelijking te kunnen maken met de populatiegrootte in 1990. Immers, als onze broedvogels in het najaar van 1989 aankomen in de Sahel, krijgen ze te maken met de gevolgen van het regenseizoen dat dan net afgelopen is, en dat heeft invloed op de broedvogelaantallen in het broedseizoen van 1990. Van de situatie na 1995 is informatie verkregen via Internet (site Regional Climate Summaries African Sahel); deze gegevens konden niet direct worden omgezet in neerslagindices die te vergelijken zijn met de voorgaande jaren. Wel kon op basis van kwalitatieve inschattingen worden bepaald of het om gelijke, drogere of nattere jaren ging in vergelijking met de voorgaande jaren.

Tellingen Allier Om een vergelijking te kunnen maken van het voorkomen van Oeverzwaluwen en andere riviergebonden vogels in een meer natuurlijke rivier, werd in 1996 het benedenstroomse deel van de rivier de Allier per kano geïnventariseerd. De onderzochte afstand bedroeg in totaal ca. 60 km. In de vergelijking die in dit artikel gemaakt wordt, zijn ook andere riviergebonden soorten meegenomen. De Allier is een zijrivier van de Loire in Midden-Frankrijk, en geldt voor veel aspecten als referentierivier voor een meer natuurlijke Grensmaas (Scheppers & Kerkhofs, 1994).

Aantalsontwikkeling en verspreiding

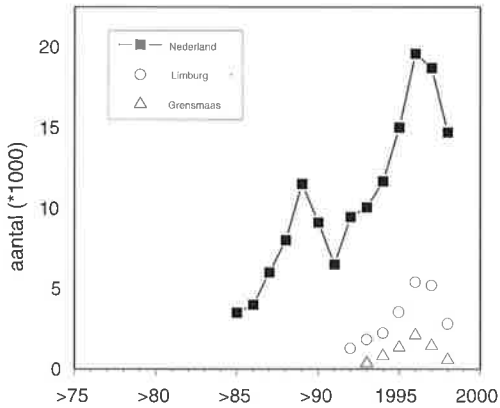
Aantalsontwikkeling

Landelijk beeld De Oeverzwaluw maakte in Nederland, en dus ook in Limburg en langs de Grensmaas, vanaf begin jaren negentig een geweldige groei door (figuur 1, tabel 3). Een extreem dieptepunt was 1984-85, toen Nederland slechts 2.500-3.000 paar telde. Dit in tegenstelling tot begin jaren zestig, toen Nederland zo'n 20.000-25.000 paar huisvestte (SOVON, 1985). Na een langzame maar gestage groei tot in 1989, halveerde de populatie weer in twee jaar tijd, waarbij in 1991 een nieuw dieptepunt optrad met zo'n 6.500 paar. Vanaf dat moment ging het beter en nam de Nederlandse populatie toe tot bijna 20.000 paar, het niveau van begin jaren zestig. Na het topjaar 1996 neemt de soort weer af.

Grensmaas Limburg als totaal, maar ook de Grensmaas, volgen vanaf 1992 de landelijke ontwikkelingen perfect. Het aantal Oeverzwaluwen bereikt in

Gebied/Jaar	Nederland	Limburg	Grensmaas
1985	3.500		
1986	4.000		
1987	6.000		
1988	8.000		
1989	11.500		
1990	9.100		
1991	6.500		
1992	9.440	1.300	
1993	10.050	1.850	363
1994	11.650	2.250	813
1995	15.000	3.530	1.338
1996	19.590	5.400	2.098
1997	18.700	5.200	1.435
1998	14.700	2.850	566

Tabel 3: Aantal broedparen van de Oeverzwaluw in Nederland, Limburg en langs de Grensmaas in de periode 1985-1998.

Figuur 1. Aantal broedparen van de Oeverzwaluw in Nederland, Limburg en langs de Grensmaas in de periode 1985-1998. Gegevens landelijk en Limburg afkomstig van SOVON (H. Leijts).

Limburg een totaal van 5.400 in 1996; een dergelijk groot aantal is waarschijnlijk nooit eerder in deze provincie voorgekomen. Ook de Grensmaas laat een spectaculaire ontwikkeling zien: van 363 in 1993 naar 2.098 broedparen in 1996! Langs deze rivier bedroeg de dichtheid in 1996 aan de Nederlandse oever 46,2 paar/km, terwijl die in 1993 9,1 paar/km bedroeg.

Met een aantal van bijna 2.100 in het topjaar 1996 vormt de Grensmaas het belangrijkste riviertraject voor de populatie Oeverzwaluwen langs de Maas. In dat jaar werden verder nog 455 broedparen in het

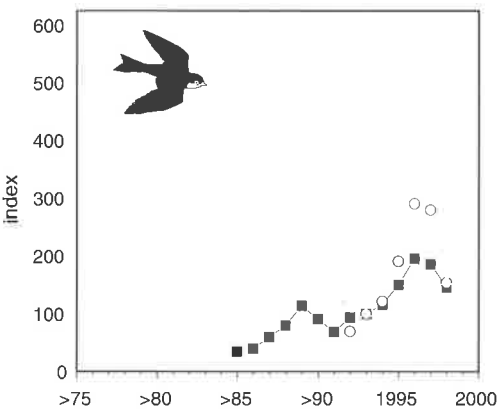
Maasplassengebied aangetroffen en 56 paren langs de Maas tussen Eijsden en Maastricht (Gabriëls & Kurstjens, *in prep.*). Het aantal langs de Zandmaas is onbekend maar is in de rivieroever nihil (pers. meded. G. Kurstjens). In de periode voor 1994 bedroeg het aantal Oeverzwaluwen langs de Grensmaas jaarlijks vermoedelijk 300-500 paar (schatting op basis van eigen, fragmentarische gegevens).

Vlaamse en Nederlandse oevers Langs de Grensmaas is het aandeel dat aan de Vlaamse oever broedt doorgaans een fractie van het Nederlandse deel (tabel 4): gemiddeld komt dit niet hoger dan 15% van het totaal, het maximum was bijna 21% in 1997. Een absoluut minimum van 6 nesten aan de Vlaamse oever werd aangetroffen in 1998.

Vergelijking indexen Dat er wel degelijk verschillen zijn tussen Limburg en de rest van Nederland, blijkt als we wat beter naar de verschillen in aantalsontwikkeling van jaar tot jaar kijken met behulp van de index (1993 = 100). Dan zien we dat de Grensmaas, en in haar kielzog Limburg totaal, vanaf 1993 veel sterker stijgt dan het landelijk totaal (figuur 2). De index voor de Grensmaas is in 1996 bijna 6 maal zo hoog als die van 1993, voor Limburg 3 maal en voor Nederland 2 maal. Maar niet alleen de toename tot 1996, ook de afname na 1996 is in Limburg veel sterker dan landelijk. Kortom, een veel geprononceerder beeld. De vraag is of en welke andere factoren hier in het spel zijn.

Verspreiding langs de Grensmaas

De verspreiding van de Oeverzwaluw langs de Grensmaas laat in de periode 1994 tot en met 1998 grote verschillen zien tussen de goede en slechte jaren (figuur 3). Opvallend is dat de oevers ten noorden van Meers en bij Itteren en Borgharen in alle jaren goed bezet zijn; dit zijn blijkbaar de meest geschikte plekken. In de tussenliggende riviertrajecten is alleen sprake van een goede bezetting in 1996 en 1997; in de andere jaren niet. Opmerkelijk is verder het ontbreken van de soort in de noordelijke helft van het gebied in 1998. In 1994 en 1995 was er sprake van een relatief groter aandeel kleine kolonies (1-10 en 11-25 paar). In de goede jaren 1996 en 1997 was dat veel minder het geval (vooral grotere kolonies), terwijl in 1998 bijna geen kleine kolonies voorkwamen. De grote kolonie van 214 bewoonde hopen in het noorden (bij Aasterberg)

Figuur 2. Indexen van de Oeverzwaluw in Nederland, Limburg en langs de Grensmaas in de periode 1985-1998. Gegevens landelijk en Limburg afkomstig van SOVON (H. Leijts).

verdween in het jaar daarop door de aanleg van een oeververdediging. Er was hier aan de Nederlandse zijnde een prachtige steilooever ontstaan die helaas werd vergraven en verdedigd met stenen. Andere grote kolonies waren gevestigd bij Ifteren (292 in 1996) en bij Maasband (273 in 1995). Kolonies van 101-200 nesten kwamen voor in 1994 (3), 1995 (3), 1996 (4), 1997 (4) en 1998 (3).

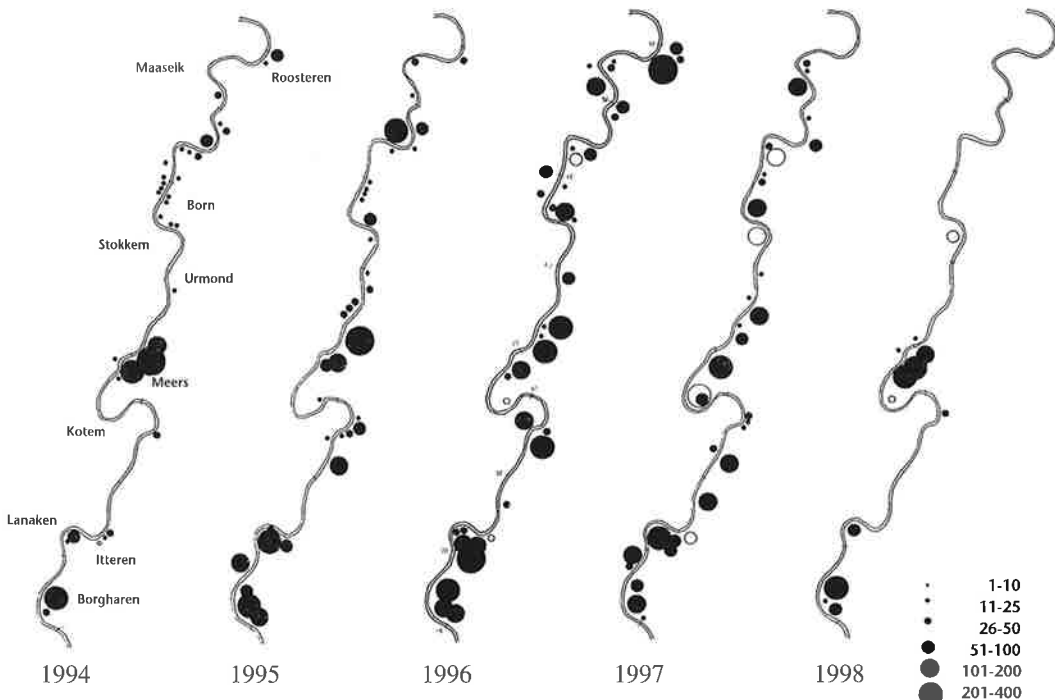
Ook in de verspreiding blijkt het eerder geconstateerde verschil tussen de Vlaamse en Nederlandse oever.

De Oeverzwaluw en hoogwaters

Hoogwaters De Grensmaas is een snelstromende grindrivier die diep in zijn winterbed is ingesneden. De oevers bestaan uit een deklaag, variërend van 0,5 tot soms 3 m dik, waaronder zich het grindpakket bevindt. De deklaag bestaat uit materiaal dat de laatste 200 jaar door de rivier is afgezet; dit is meestal zandige klei of zware zavel. Juist het zandige karakter maakt de bovenste delen van de oever-

taluds erg geschikt voor de Oeverzwaluw. Tenminste, als ze regelmatig ververst worden. Dit gebeurt alleen als de afvoeren van de Maas voldoende hoog zijn en zodanig lang duren dat de oever verzadigd raakt en afkalft.

Als we willen achterhalen bij welke waterafvoeren dit gebeurt, dan moeten we weten wanneer het huidige zomerbed volledig gevuld is met water (*bankfull*). Bij de Grensmaas is dit bij ca. 1.400 m³/s; plaatselijk treedt de rivier dan al buiten haar oevers, maar op de meeste plaatsen is dit nog net niet het geval. Afvoeren die nog hoger zijn, kunnen gepaard gaan met grotere watersnelheden (tot 4-5 m/s), waardoor de lengte aan nieuwe steilwanden nog verder kan toenemen. Bij de hoogwaters van 1993 en 1995, toen er rond de 3.000 m³/s door de Maas werd afgevoerd, waren de gevolgen voor de oevers aanzienlijk. Over grote lengtes kalfden oevers af, en werden complete nieuwe steilwanden gevormd omdat de rivier zichzelf spontaan, met soms wel enkele tientallen meters, verbreedde. In het algemeen blijven vers afgeslagen wanden één tot twee jaar geschikt voor de Oeverzwaluw; het tweede

Figuur 3. Verspreiding van de kolonies van Oeverzwaluw in 1994 tot en met 1998 langs de Grensmaas (alleen bewoonde holen). De open stippen betreffen kolonies die niet in de rivieroever zelf, maar binnen 100 m afstand daarvan waren gevestigd.

jaar is echter al duidelijk minder, omdat ze langzaam afbrokkelen en met vegetatie begroeid raken.

Verloop in 1993-1998 Kijken we naar het afvoer-verloop in de periode 1993-1998 (figuur 4), dan zijn er drie momenten waarop de kritische minimumafvoer van $1.400 \text{ m}^3/\text{s}$ overschreden werd: januari 1993, december 1993 en januari 1995. Dat betekent dus dat in de achtereenvolgende broedseizoenen van 1993, 1994 en 1995 de Oeverzwaluwen vers afgekalfde oevers voorgeschoteld kregen. In de jaren daarna kwam de afvoer niet hoger dan zo'n $1.100 \text{ m}^3/\text{s}$, totdat in november 1998 weer een afvoer van ca. $1.740 \text{ m}^3/\text{s}$ werd bereikt.

We zien dat de populatie van de Oeverzwaluw sterk wordt bevorderd door deze hoge afvoeren: in de jaren 1993 tot en met 1995 nam de populatie sterk toe. Ondanks dat er na januari 1995 geen hoogwater meer optrad, steeg ook in 1996 de populatie fors door (figuur 1 en 2). Mogelijk gebeurde dit omdat een groot deel van de in 1995 ontstane wanden nog steeds geschikt was. Na 1996 stortte de populatie in van 1.435 naar 566 broedparen. Komt dit inderdaad door het ontbreken van hoogwaters of is hier nog een andere oorzaak voor aan te wijzen?

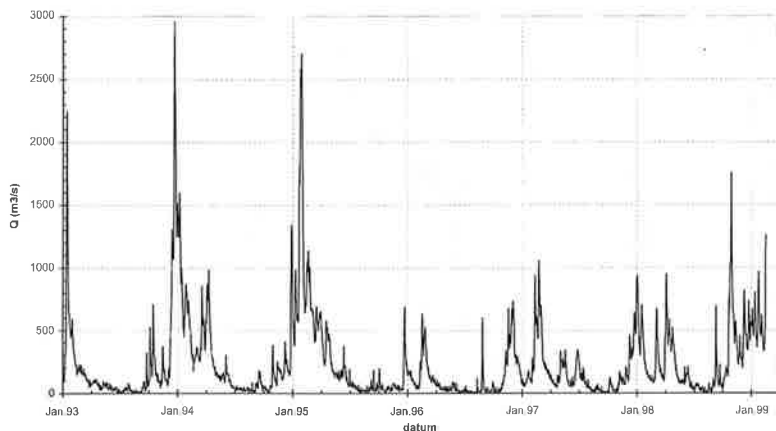
Gevolgen van oeverbestortingen Na de hoogwaters van 1993 werd aan de Vlaamse zijde 12,4 km oevers met zware breuksteen bestort; in Nederland bedroeg dit veel minder, namelijk 1,2 km. Aan Vlaamse zijde betrof het vooral trajecten bij Maaswinkel (Maasmechelen), Meeswijk, Negenoord en Bichterweerd (Stokkem). Aan Nederlandse zijde vonden bestortingen vooral plaats bij Aasterberg, Vis-

sersweert en Berg. Behalve dat hiermee in totaal 13,6 km oever langdurig ongeschikt werd gemaakt voor de Oeverzwaluw, werden ook kolonies direct door de werkzaamheden getroffen. In totaal gingen in 1996 310 nesten verloren door werkzaamheden aan de oever: Aasterberg (214 en 20), Vissersweert (46) en Nattenhoven (30). Deze laatste betrof trouwens een illegale stort van grond. Aan Vlaamse zijde gingen dan wel geen directe broedplaatsen verloren, de nieuwe bestortingen maakten de toch al slechte oevers nog minder aantrekkelijk voor de Oeverzwaluw.

Droogte in de overwinteringsgebieden

Van de Oeverzwaluw is bekend dat hij, net als andere overwinteraars van de westelijke Sahelzone als Fitis, Grasmus en Rietzanger, gevoelig is voor de jaarlijkse hoeveelheid neerslag in die gebieden; er is in droge jaren veel sterfte, in natte jaren veel overleving (Szé, 1995). De regenvalindices vertonen vanaf het dieptepunt 1984 een stijgende lijn, maar kenden in 1988 en vooral in 1991 een duidelijke terugval (figuur 5). Na 1991 is er een jaarlijkse stijging tot 1995. In 1996 en 1997 (niet in figuur 5) zijn de regencijfers vrijwel normaal (vergeleken met de periode 1961-1990), dus zijn deze jaren duidelijk droger dan 1995 omdat dat jaar juist natter dan normaal was. Het jaar 1998 was duidelijk een stuk droger. Kortom, de jaren na het natte jaar 1995 zijn duidelijk droger tot veel droger dan de periode voor 1995.

Opvallend is dat pieken en dalen in de populatieontwikkeling van de Oeverzwaluw goed overeenstem-

Figuur 4. Afvoer (debiet Q in $\text{m}^3/\text{sec.}$) over de Grensmaas in de periode 1993-1999. Weergegeven is de gemiddelde dagafvoer bij Borgharen-Dorp (gegevens RWS Directie Limburg).

Tabel 4: Aantallen broedparen van de Oeverzwaluw in Vlaamse en Nederlandse oevers van de Grensmaas in de periode 1994-1998.

Oever	1994	1995	1996	1997	1998	Totaal gemiddeld
Nederlands	760	1.056	1.847	1.138	560	1072,2
Vlaams	68	282	251	297	6	180,8
Totaal	828	1.338	2.098	1.435	566	1.253
% Vlaams	8,2	21,0	12,0	20,7	1,1	14,4

men met jaren met hoge of lage regenindexen; 1991 was een daljaar waarin in diverse studiegebieden in West-Europa een minimum aantal Oeverzwaluwen werd geteld (o.a. Berndt *et al.*, 1994; Mead & Szép, 1998; Szép, 1995). Dat geldt dus ook voor Nederland en vermoedelijk ook de Grensmaas. De toename in jaarlijkse neerslaghoeveelheden na 1991 weerspiegelt zich ook in de aantallen Oeverzwaluwen. Ook 1989 (opleving) en 1985 (daljaar) laten het verband tussen beide factoren duidelijk zien. Het jaar 1996 is het enige jaar dat de populatie, ondanks een drogere situatie in de westelijke Sahel én het ontbreken van hoogwaters langs de Maas, toenam.

Interferentie tussen hoogwaters in de Maas en regenval in de Sahel

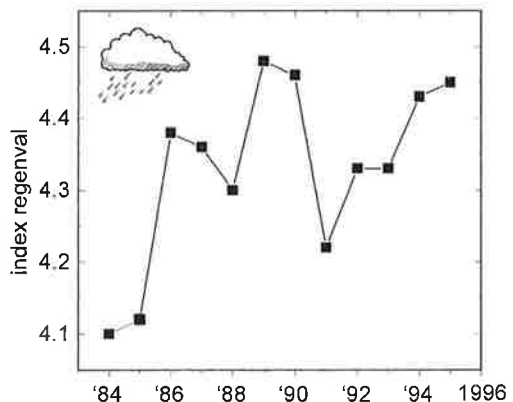
Uit het bovenstaande blijkt dat zowel het voorkomen van hoogwaters als de hoeveelheid regenval de populatieontwikkeling van de Oeverzwaluw beïnvloeden. De vraag is nu hoe deze twee factoren in de Grensmaas nu precies op elkaar inwerken. Vier combinaties van deze twee factoren zijn denkbaar:

- is er weinig regenval in de westelijke Sahel, dan zullen de broedvogelaantallen in elk geval niet toenemen of zelfs (sterk) afnemen; hoogwaters (dus meer broedplaatsen) in de Grensmaas doen er dan niet of nauwelijks toe;
- is er wel voldoende regen in de westelijke Sahel, maar zijn er langs de Maas onvoldoende broedplaatsen vanwege het ontbreken van een hoogwater, dan zal er hier ook nauwelijks of geen sprake van toename zijn. Waarschijnlijk is de toename wel merkbaar in ander habitat (bijv. droge groeves), maar dit zal niet spectaculair zijn;
- is er zowel droogte in de westelijke Sahel als het ontbreken van hoogwaters: de broedvogelaantallen zullen sterk afnemen;
- is er veel regenval in de westelijke Sahel, en is er ook een hoogwater >1.400 m³/s, dan kan er een

dubbel effect optreden: sterke tot zeer sterke groei van de populatie langs de Grensmaas.

Het laatste lijkt duidelijk opgetreden te zijn in de broedseizoenen van 1993, 1994 en 1995; in 1996 is de situatie in het overwinteringsgebied minder gunstig geweest; desondanks is de populatie toegenomen. Mogelijk was een deel van de in 1995 ontstane wanden nog geschikt. Na 1995 waren er geen hoogwaters en was er ook minder regenval dan in de voorgaande jaren. De populatie Oeverzwaluwen kelderde dan ook fors.

Kortom, het is op basis van de periode 1993-1998 niet goed te achterhalen hoe beide factoren ten opzichte van elkaar hebben doorgewerkt op de populatieontwikkeling van de Oeverzwaluw. Jaren met hoogwaters langs de Maas gingen immers gepaard met hoge regencijfers in de westelijke Sahel; jaren zonder hoogwaters met lage regencijfers. De enige uitzondering was 1996: ondanks lagere regencijfers dan in voorgaande jaren én het ontbreken van hoogwaters in de Maas, nam de populatie toch toe.

Figuur 5. Indices regenval in de westelijke Sahel in de periode 1984-1995. De jaartallen corresponderen met de broedseizoenen in Nederland. Gegevens afkomstig IBN/DLO.

In de loop van juni raken veel steiloevers langs de Grensmaas begroeid, zodat de kolonies van de Oeverzwaluw nog maar moeilijk te tellen zijn. Ijteren (foto: F. Schepers, inzet K. Lemmens)

En mogelijke verklaring hiervoor werd reeds gegeven.

Ook het broedseizoen van 1999 zal nog niet leiden tot een ontrafeling van het vraagstuk: er is weer hoogwater opgetreden (zowel in november 1998 als in maart 1999 meer dan 1.400 m³/s; zie ook figuur 4), waardoor weer veel steilwanden zijn ververst en nieuwe zijn ontstaan (pers. waarnemingen). Maar ook zijn er grote hoeveelheden regen gevallen in de westelijke Sahel (bron: Internet). We kunnen in 1999 dus een toename van de Oeverzwaluw langs de Grensmaas verwachten!

Toekomst

Situatie Grensmaas natuurlijk?

Huidige situatie De Grensmaas is een rivier die alleen steile oevers kent; als er al eilanden en zand- en grindbanken zijn, dan liggen deze binnen het huidige zomerbed en zijn ze erg smal of klein. De reden waarom de rivier zoveel steile oevers heeft is tweeledig:

- de rivierbedding is sterk verdiept komen te liggen ten opzichte van het omliggende maaiveld. Dit is veroorzaakt doordat in het verleden de bedding is uitgediept door grindwinning; ook verdiepte de rivier zichzelf omdat zij smaller werd gemaakt (door dijken en kribben), met als gevolg dat de

stroomsnelheden over de bodem toenamen, dus bodemerosie plaatsvond;

- de omliggende gebieden verhoogden door opslibbing van klei en zand dat bij hoge waters gedurende de laatste twee eeuwen werd afgezet.

Het is duidelijk dat in een dergelijke situatie, wanneer hoge waters optreden, de oevers zullen afkalven, voor zover ze niet verdedigd zijn. In feite profiteert de Oeverzwaluw dus van deze onnatuurlijke situatie.

Kijken we naar oude kaarten van de Grensmaas, dan zien we dat deze tot voor de normalisatiewerken (ca. 1850) juist breed en ondiep was. Tegen een breedte van vaak meer dan 100 m (en op vele plekken meer) en een diepte van enkele meters toen, is er nu sprake van een breedte van minder dan 60 m en een diepte van 8-12 m t.o.v. het omliggende maaiveld.

Toekomstige situatie De plannen voor de Grensmaas betekenen dat de rivier weer veel breder wordt (gemiddeld 1,5-2 maal zo breed, soms enkele 100-den meters breed); hierdoor ontstaan uitgestrekte grind- en zandbanken. De lengte aan steiloevers zal sterk tot zeer sterk afnemen: alleen op een aantal plekken dicht bij de rivier, waar niet verbreed kan worden, zullen steiloevers blijven bestaan. Deze zullen echter in de meeste gevallen verdedigd zijn (c.q. blijven); nieuwe, dynamische steiloevers moeten dus in de verbrede delen op spontane wijze ontstaan. Dit zal een sterk verminderd aanbod aan geschikte nestgelegenheden voor de Oeverzwaluw betekenen.

Vergelijking met een meer natuurlijke rivier

In een natuurlijker rivier, die vrij kan meanderen, komen steiloevers van nature alleen in buitenbochten (en soms op rechte stukken) voor. Immers, daar zijn de stroomsnelheden het hoogst, en daar botst de stroomdraad tegen de oever. Op alle andere plekken is meestal sprake van geleidelijke oevers, zoals in de binnenbochten. Dat betekent dat in zo'n situatie het aantal potentiële broedplekken voor vogels van steilwanden, zoals de Oeverzwaluw, minder is. Daar staat tegenover dat allerlei andere riviergebonden vogelsoorten hier juist wel een plek kunnen vinden. Om dit te illustreren kan een vergelijking worden gemaakt met de rivier de Allier in Frankrijk, die als voorbeeldrivier voor de Grensmaas wordt gebruikt (Schepers & Kerkhofs, 1993). Hier is sprake van een relatief natuurlijke situatie, en komen naast steiloevers tal van andere riviergebonden biotopen voor, zoals onbegroeide en begroeide eilanden, grind- en zandbanken, rivierduintjes, nevengeulen en zacht-houtoebossen. In 1996 werd een tweetal trajecten met een totale lengte vergelijkbaar als die van de Grensmaas, per kano op broedvogels geïnventariseerd. Ook hier geldt dat sprake is van een eenmalige telling, zodat de vergelijking slechts indicatieve waarde heeft (tabel 5).

Het valt op dat de broedvogelbevolking van de Allier veel gevarieerder is: de Allier kent een groter aandeel vogels dat voorkomt op dynamische grind-

en zandbanken (Visdief, Dwergstern, Griel) en oebossen (Kleine Zilverreiger, Kwak, Zwarte Wouw). Met uitzondering van Kleine Plevier en Oeverzwaluw komen alle soorten langs de Grensmaas in zeer lage aantallen of in het geheel niet voor. Natuurlijk spelen hierin ook geografische factoren een rol: Griel, Kleine Zilverreiger en Bijeneter zullen we in Nederland niet gauw kunnen aantreffen, de Scholekster broedt niet in Midden-Frankrijk. Daarnaast kan rust een belangrijke factor zijn. Opvallend is dat, ondanks de natuurlijkheid van de Allier, het aantal Oeverzwaluwen hier veel lager is dan langs de Grensmaas. Het aantal soorten van eilanden en grind- en zandbanken is langs de Grensmaas niet alleen laag omdat het biotoop nauwelijks voorkomt. Een reden is ook dat alleen tijdens zomers met voortdurend lage afvoeren Kleine Plevieren en andere grondbroeders zich kunnen handhaven. Immers, het grootste deel van deze paren broedt in het zomerbed, waar een lichte stijging van het water al snel leidt tot een directe oeverspoeling van de grindbanken. Hogerop zijn er nauwelijks of geen alternatieven: het betreft immers vooral akkers en weilanden.

Conclusie

In dit artikel heb ik laten zien dat de betekenis van de Grensmaas voor de Oeverzwaluw groot is. Ech-

Soort	Allier				Grensmaas			
	I	II	Totaal	Geschat	I	II	Totaal	Geschat
Blauwe Reiger	15-20	15-20	30-40	30-40	46	8	54	54
Kleine Zilverreiger	5-10	-	5-10	5-10	-	-	-	-
Kwak	20-30	-	20-30	20-30	-	-	-	-
Zwarte Wouw	8	6	14	15-20	-	-	-	-
Visdief	9-10	32-38+	42-48+	50-75	-	-	-	-
Dwergstern	4-5	15-22+	19-27+	30-40	-	-	-	-
Witwangstern	2	-	2	2	-	-	-	-
Griel	5	2	7	15-20	-	-	-	-
Oeverloper	4	6	10	20-30	2	-	2	2
Kleine Plevier	19	25-28	44-47	50-75	14	18	32	35-40
Scholekster	-	-	-	-	6	7	13	15-20
Ijsvogel	4	4	8	10-15	2	2	4	5
Bijeneter	-	5-10	5-10	5-10	-	-	-	-
Oeverzwaluw	251	615	866	875-900	1.370	764	2.134	2.100-2.200

Tabel 5. Broedvogels van Allier en Grensmaas in 1996. Trajecten: Allier I Billy-monding Sioul (27 km), II Sioul-Moulins (33 km). Grensmaas I: Borgharen-Berg (23 km), II Berg-Ohé en Laak (17 km). Voor de Allier betreft het een eenmalige telling, dus een grove schatting. Voor de Grensmaas zijn de tellingen van Kleine Plevier, Scholekster en Oeverzwaluw eveneens eenmalig.

ter, als er niet op gezette tijden hoge afvoeren (>1.400 m³/s) voorkomen, dan neemt deze betekenis snel af. Wat dat betreft waren de jaren negentig niet alleen bijzonder, maar ook illustratief. De populatie kwam *mede* dankzij deze hoogwaters tot een ongekend hoog niveau, misschien wel het hoogste ooit.

Een tweede belangrijke voorwaarde, die direct merkbaar is in de broedvogelaantallen, is de situatie in de overwinteringsgebieden. Toevallig vielen gunstige omstandigheden in de westelijke Sahel in de periode 1992-1996 samen met een aantal hoogwaters, en ongunstige omstandigheden in de Sahel met het ontbreken van hoogwaters op de Maas. Hierdoor is helaas nog niet helemaal duidelijk hoe beide factoren precies op elkaar inwerken.

Een derde belangrijk aspect is dat juist het onnatuurlijke karakter van de rivier zorgt voor het grote aanbod aan potentiële broedplaatsen. Iets wat aan de ene kant veel mogelijkheden voor Oeverzwaluwen, maar aan de andere kant weinig mogelijkheden voor andere riviergebonden vogelsoorten tot gevolg heeft. De Oeverwaluw kan dus terecht een soort worden genoemd die balanceert tussen de droogte in de westelijke Sahel en hoogwaters in een on-natuurlijke Grensmaas.

Door voorgenoemen rivierverbredingswerkzaamheden langs de Grensmaas zal het aantal steilwanden en dus het aantal Oeverzwaluwen naar verwachting afnemen. Het is de vraag of dit lagere niveau veel lager zal zijn dan in een huidige Grensmaas zonder hoogwaters!

Dankwoord

De volgende personen bedanken voor hulp bij veldwerk: Siegfried Woldhek, Ludy Verheggen, Gijs Kurstjens, Boena van Noorden, Sandra Kemp en de karteerders van de Provincie Limburg. Eddy Ensink (Rijkswaterstaat Directie Limburg) wordt hartelijk

bedankt voor het afvoerverloop van de Maas 1990-1998. Herman Leijs zorgde voor landelijke en provinciale gegevens. Gijs Kurstjens bedank ik voor de gegevens van de rest van het Maadal en voor het becommentariëren van dit artikel. Fred Hustings leverde waardevolle literatuur en gegevens over regenval in de westelijke Sahelzone. Alphons van Winden en Joost Brouwer worden hartelijk bedankt voor het surfen op Internet, op zoek naar regenciesfers voor de westelijke Sahel voor de periode na 1995.

Literatuur

- Berndt, R.K., K. Hein & Th. Gall. 1994. Stabile Brutbestände der Uferschwalbe *Riparia riparia* in Schleswig-Holstein zwischen 1979 und 1991. *Vogelwelt* 115: 29-37.
- Cramp, S. (ed.). 1988. *Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa, Volume V, Tyrant Flycatchers to Thrushes*. Oxford.
- Van Dijk, A.J. & F. Hustings. 1996. Broedvogelinventarisatie kolonievogels en zeldzame soorten (handleiding Landelijk Soortonderzoek Broedvogels). SOVON, Beek-Ubbergen.
- Mead & Szép, 1998. Sand Martin *Riparia riparia*. In: Hagemeijer, E.J.M. & M.J. Blair (eds.), *The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their distribution and abundance*, T&A Poyser, London, pag. 474-475.
- Kurstjens, G. & J. Gabriëls. 1996. Broedvogels in het Maasdal tussen de St. Pietersberg te Lanaye en de monding van de Swalm te Rijkkel in 1995. Rapport, Uitgever LIKONA en Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Hasselt/Maastricht.
- Kurstjens, G. & F. Schepers. 1995. Ontwikkeling van flora en fauna in het Zuidelijk Maasdal. Jaaroverzicht 1994. *Natuurhistorisch Maandblad* 84 (6/7): 135-166.
- Maaswerken, de. 1998. Milieu-effectrapport Grensmaas. Maastricht.
- Noorden, B. van. 1996. Broedvogels van Roerstreek en Grensmaas. Avifaunakaractering Limburg, deelgebied V, 1994. Rapport, Provincie Limburg, Maastricht.
- Schepers, F. & S. Kerkhofs. 1993. Allier, referentierivier voor de Grensmaas? Rapport Projectbureau Grensmaas, Maastricht en RWS/RIZA, Arnhem.
- SOVON, 1987. Atlas van de Nederlandse vogels. Arnhem.
- Szép, T. 1995. Relationship between west African rainfall and the survival of central European Sand Martins *Riparia riparia*. *Ibis* 137: 162-168.
- Tucker, G.M. & M.F. Heath. 1994. *Birds in Europe: their conservation status*. Cambridge, U.K.: BirdLife International (BirdLife Conservation Series no. 3).

Frans Schepers, Cornwallplein 18, 6137 JW Sittard

De Visdief langs de Limburgse Maas

Arjan Ovaa

“Als het plan klaar is, geulen, grind- en zandbanken ontstaan, her en der bosjes uit de bodem schieten en de Visdief zich er vestigt, moet het nog meer een genot zijn om er te wonen en te recreëren”.

Tot zover dit citaat, gelezen in *Dagblad de Limburger* van 8 januari 1999 en geschreven naar aanleiding van de plannen voor het Grensmaasgebied. Maar hoe zit het nu werkelijk met het voorkomen van de Visdief *Sterna hirundo* langs de Limburgse Maas? Hoe was het vroeger en hoe is het nu?

Aan de hand van gegevens uit het Vogelarchief Limburg en uit de literatuur zal getracht worden deze vragen te beantwoorden.

Werkwijze en studiegebied

Uit zowel het waarnemingenbestand van het Vogelarchief Limburg als het Wetlandbestand van de Provincie Limburg zijn alle waarnemingen van Visdiefjes opgevraagd. Op grond van deze gegevens wordt het voorkomen van deze soort in de loop van het jaar langs de Maas geschetst. Natuurlijk is hierbij aandacht besteed aan de broedgevallen die in de loop der jaren in het Maasdal plaatsvonden. Het Maasdal is hierbij gedefinieerd als alle kilometerhokken, waarin zich (een deel van) het winterbed van de Maas bevindt.

De analyse van de gegevens heeft geleid tot twee figuren. Deze geven slechts een indicatief beeld van

Het wil nog niet erg lukken met broedende Visdieven langs de Maas (foto: P. Palmen)

het voorkomen van de Visdief in het Maasdal. Twee belangrijke oorzaken zijn hiervoor te geven. Ten eerste zijn de figuren gebaseerd op niet systematisch verzamelde gegevens, waardoor de waarnemingsintensiteit per plaats en per periode enorm kan verschillen. Ten tweede zijn er in het bestand dubbele waarnemingen aanwezig. Omdat deze niet alle te verwijderen zijn, kunnen deze invloed uitoefenen op de figuren. De beschrijving van het voorkomen van de Visdief in het Maasdal moet daarom noodgedwongen vrij globaal blijven.

Resultaten

Een stukje geschiedenis

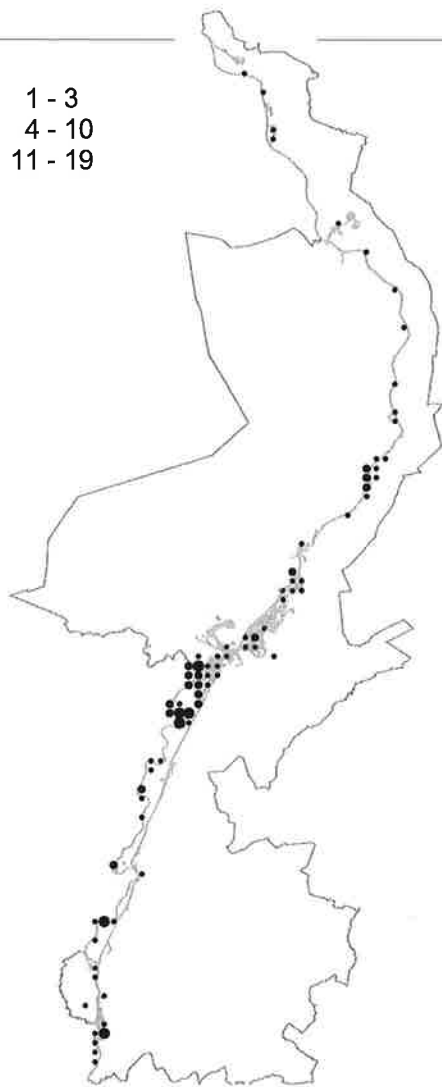
De Visdief is al lang als doortrekker langs de Maas bekend. Hens (1965) en Ganzevles *et al.* (1985) vermelden de soort als doortrekker in april - mei en augustus tot in oktober. Overzomerende exemplaren werden regelmatig waargenomen. Na 1960 is de soort als doortrekker afgenomen. Voor die tijd werden soms groepjes met meer dan tien exemplaren gezien, iets wat in begin jaren '80 niet meer voorkwam (Ganzevles *et al.*, 1985).

Broedgevallen kwamen volgens Hens (1965) nauwelijks voor. In het zuidelijke Maasdal, waar toen het zwaartepunt van de Visdiefwaarnemingen lag, waren geen broedgevallen bekend. Alleen bij Asselt in Midden-Limburg werd naar verluidt gebroed. Ook Ganzevles *et al.* (1985) vermelden dat de Visdief slechts bij hoge uitzondering langs de Maas broedde. Alleen op een grindbank bij Ohé en Laak werd vermoedelijk tussen 1975 en 1980 gebroed. In 1978 nestelden hier minstens drie paar.

De waarnemingenbestanden nader bekeken

In het waarnemingenbestand van het Vogelarchief zijn 429 Visdiefwaarnemingen opgeslagen, die zijn gedaan tussen 1955 en 1998. Hiervan kwamen er 261 daadwerkelijk uit het Maasdal. De grootste groep die hier gedurende deze periode gemeld is, bestond uit 14 exemplaren. Het Wetlandbestand bevat 47 Visdiefwaarnemingen. Een klein deel hiervan is ook in het Vogelarchief aanwezig. Een ander deel ontbreekt daar echter in. Zo is een waarneming van 9 exemplaren gedaan op 11 augustus 1985 te Ohé en Laak afwezig, maar een waarneming van 10 september 1981 te Venlo van 10 Visdieven aanwezig. Bij zulke grote groepen is redelijk goed te

- 1 - 3
- 4 - 10
- 11 - 19

Figuur 2. Het voorkomen van de Visdief in het Maasdal. De stipgrootte is een indicatie voor het aantal waarnemingen per kilometerhok. Vanwege het gebruik van niet systematisch verzamelde waarnemingen en de aanwezigheid van dubbeltellingen in het bestand is het figuur slechts indicatief.

achterhalen of ze "dubbelgeteld" zijn, bij kleine aantallen is dit echter erg lastig. Deze dubbele waarnemingen zitten er echter zeker in; zeker overzomerende vogels in het Maasplassengebied werden gedurende de maanden juni en juli over een groter gebied door diverse waarnemers genoteerd en aan het Vogelarchief toegevoegd.

De 308 waarnemingen die totaal beschikbaar zijn, geven dus een te positief beeld van het voorkomen van de Visdief in Limburg. Het aantal daadwerkelijk gemelde Visdieven zal slechts tussen de 100 en de 200 liggen. Hiermee is de soort een schaarse bezoeker van het Maasdal, waarbij in de meeste jaren het aantal exemplaren de twintig niet zal overschrijden.

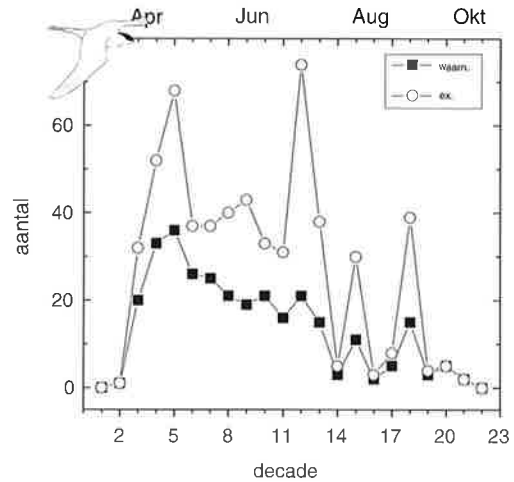
Broedvogels

Sinds de periode van Hens en Ganzevles is de broedstatus van de Visdief in het Maasdal nauwelijks gewijzigd. De soort blijft uiterst schaars en bewezen broedgevallen zijn op de vingers van één hand te tellen. Na het al vermelde broedgeval in 1978 bij Ohé en Laak (volgens het Vogelarchief met als resultaat 8 juveniele vogels), zijn er volgens de hier gebruikte gegevens slechts zekere broedgevallen van één paar nabij Koningssteen in 1993 en 1994 (in het laatste jaar met drie uitgevlogen jongen). Kurstjens en Gabriëls (1997) vermeldden voor 1996 vijf territoria van de Visdief in het Maasdal; over nesten wordt niet gerept. Zij noemen dit een "vrij aardig" jaar voor de soort. Daarna worden wel regelmatig waarnemingen van enkele individuen gedaan, soms ook als paar, maar bewezen broedgevallen blijven uit.

Doortrekverloop

De eerste Visdieven kunnen al in de eerste decade van april opduiken (figuur 1). In april neemt de waarnemingskans echter aanmerkelijk toe, om in de eerste tien dagen van mei een hoogtepunt te bereiken. Daarna blijft het aantal gemelde Visdiefjes ongeveer gelijk tot eind juli. Hierbij moet worden opgemerkt, dat de lang verblijvende Visdiefjes in het Maasplangebied een groot stempel drukken op de presentie in de voorzomer. Zij worden immers zeer regelmatig gemeld.

De opvallend hoge aantallen Visdieven gedurende midden juli worden veroorzaakt door succesvolle broedvogels. De ouders met de jongen zwierven rond bij de broedplaatsen en de groepsgrootte (tot 14 ex. bijeen) zorgen voor de hoogste piek. Opmerkelijk is dat de aantallen Visdieven in augustus betrekkelijk gering zijn. Slechts de tweede decade heeft meer dan tien meldingen van de soort, de andere twee decaden hebben slechts drie en vijf meldingen. Midden september kent weer een markante piek,

Figuur 1. Aantalsverloop van de Visdief in het Limburgse Maasdal. Het aantal waarnemingen en aantal exemplaren zijn weergegeven per decade. Vanwege het gebruik van niet systematisch verzamelde waarnemingen en de aanwezigheid van dubbel tellingen in het bestand is het figuur slechts indicatief.

waarna tot midden oktober nog sporadisch Visdieven worden gemeld.

Het doortrekverloop in het voorjaar komt grotendeels overeen met het patroon zoals dat langs de kust wordt waargenomen (Platteeuw *et al.*, 1994). In het najaar, wanneer de soort langs de kust algemener is dan in het voorjaar, zijn de aantallen langs de Maas juist veel kleiner, en valt de "piek" later. Het lijkt er dus op dat de soort in het voorjaar wel over het binnenland trekt, maar in het najaar nauwelijks. Er zijn meer soorten die zo'n doortrekpatroon vertonen, zoals bijvoorbeeld de Dwergmeeuw en sommige steltlopers. Door over het binnenland te trekken, kunnen zulke soorten veelal de afstand tussen het overwinteringsgebied en broedgebied verkleinen. Hierdoor moeten ze minder vliegen en zijn ze sneller op de broedplaatsen.

In het najaar hebben vele soorten, waarschijnlijk dus ook de Visdief minder haast. Ze trekken over zee, waar mogelijk de voedselbronnen rijker en op meer plaatsen aanwezig zijn. Najaarswaarnemingen die toch in het binnenland plaatsvinden, worden regelmatig tijdens en na periodes met harde westenwind gedaan. De soort lijkt hierdoor landinwaarts geblazen te zijn.

Verspreiding in het Maasdalen

De meerderheid van de Visdiefwaarnemingen vindt plaats in het Middenlimburgse Maasplassengebied (figuur 2). Concentratiepunten bevinden zich op en rond de schaarse broedplaatsen bij Ohé en Laak, de Klauwenhof en bij Koningssteen. Verder kan de soort vrijwel overal in het Maasplassengebied worden aangetroffen. Uit Noord-Limburg zijn meer meldingen binnengekomen dan uit Zuid-Limburg. Dit kan vrijwel geheel op het conto van één Noord-Limburgse waarnemer worden geschreven. Visdieven zullen daardoor in het Noord-Limburgse waarschijnlijk onderteld zijn. In Zuid-Limburg is opvallend dat de soort de laatste jaren nauwelijks wordt opgemerkt op de grote plas bij Oost-Maarland, en wel bijvoorbeeld bij Iitteren. Duidelijke oorzaken zijn hier vooralsnog niet voor te geven.

Hoe nu verder met de Visdief?

Tot in de jaren '60 was de Visdief een regelmatige broedvogel in Limburg, niet in het Maasdalen maar in de Groote Peel en omgeving (Ganzevles *et al.*, 1985). Tegenwoordig is de soort een zeer schaarse en onregelmatige broedvogel. Het ontbreken van geschikte, vooral ook rustige broedplaatsen is daar waarschijnlijk debet aan. De soort broedt bij voorkeur op dynamische, schaars begroeide zandige of grindige bodems.

Op plaatsen waar de vegetatie te dicht wordt verdwijnt de soort. Hij is daarom op te vatten als een pioniersoort van dynamische milieus.

Op dit moment is dit broedbiotoop slechts sparszaam aanwezig langs de Limburgse Maas. Op plaatsen waar het beschikbaar is, is de rust echter veelal ver te zoeken. Recreanten, zeker in het Maasplassengebied, zijn verzot op de combinatie van zand en water. Dit zijn ook de potentiële broedplaatsen van de Visdief, die daardoor ongeschikt blijven.

Een tweede probleem voor definitieve vestiging van Visdieven wordt mogelijk gevormd door predatie van eieren en jongen. Individuele Visdiefpaartjes of

zeer kleine kolonies, nu nog in suboptimaal habitat, zijn waarschijnlijk veel tijd kwijt met het verjagen van predatoren (ratten, kraaien, meeuwen). De eieren en jongen van een opvallende, in zeer open terreinen broedende soort als de Visdief vormen daardoor een makkelijke prooi voor deze vogels. Het broedsucces blijft (te) laag om permanente vestiging mogelijk te maken. In de Groote Peel, maar ook op enkele andere plaatsen in Limburg broedde de soort vroeger in Kokmeeuwenkolonies. Kokmeeuwen broeden veelal op voor predatoren moeilijk bereikbare plaatsen. Door hun alerte en agressieve gedrag beschermen zij de nesten en jongen in hun kolonie, ook die van eventueel aanwezige Visdiefjes. In het Maasdalen broedt deze soort echter niet.

Definitieve vestiging van de Visdief in het Maasdalen is daardoor niet eenvoudig. De ontwikkeling van het Grensmaas-, en zo mogelijk ook het Zandmaasgebied, waarbij natuurontwikkeling een grote rol krijgt toebedeeld, is een eerste stap in de goede richting. Om de wens van de journalist van Dagblad de Limburg (uit de eerste alinea van dit artikel) te laten uitkomen is echter meer nodig. Recreatie dient te worden gezoneerd, waardoor grind- en zandbanken, vooral op eilanden, rustig blijven. Grotere kolonies Visdieven kunnen zich vestigen; ze beschermen zichzelf effectief tegen eventuele eierrovers en "wonen en recreëren in het Maasdalen wordt nog meer een genot", zowel voor mensen als voor Visdieven.

Literatuur

- Ganzevles, W., F. Hustings, F. Schepers, J. Ummels & W. Vergoossen, 1985. Vogels in Limburg. Publicatie van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, reeks XXXV, aflevering 5-15
- Hens, P.A., 1965. Avifauna van de Nederlandse provincie Limburg benevens een vergelijking met die der aangrenzende gebieden. Publicatie van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, reeks XV.
- Kurstjens, G. & J. Gabriëls, 1997. Karakteristieke broedvogels van het zuidelijk Maasdalen in 1995 en 1996. *Limburgse Vogels* 8(1): 2-18
- Platteeuw, M., N.F. van der Ham & J.E. den Ouden, 1994. Zee- en teldelingen in Nederland in de jaren tachtig. *Sula* 8(1/2): 1-206

Arjan Ova, *In de Molt* 112, 6269 EJ Margraten

Nieuwe kansen voor overwinterende Velduilen in ruige graslanden langs de Maas?

Gijs Kurstjens

Velduilen *Asio flammeus* behoren tot de zeldzame vogels in het binnenland van Nederland. Broeden vindt nog maar zelden plaats buiten de kustzone en de recente aantallen (1996) bedragen slechts ca. 50 paar, vooral op de Waddeneilanden. Hagemeijer & Hustings (1994) spreken van een kwijnende broedpopulatie. In Limburg is de soort sinds de jaren '80 geen broedvogel meer en wordt de Velduil alleen nog op trek en als overwinteraar aangetroffen. Hoe zeldzaam de soort in deze provincie is geworden, wordt duidelijk aan het feit dat de meeste vogelaars in de jaren '90 slechts één of twee keer een Velduil gespot hebben! De strenge winter van 1996/97 leverde echter een relatief hoog aantal op van maar liefst acht exemplaren waarvan zes in de Maasvallei. Mede naar aanleiding van deze kleine opleving, ga ik in dit artikel kort in op de Limburgse waarnemingen van de Velduil in de tweede helft van de jaren '90 en de kansen voor deze soort in de toekomst.

Broeden in Limburg

De gehele eeuw is de Velduil al een zeer zeldzame broedvogel in Limburg. Alleen in de voormalige hoogveen- en heidegebieden in Midden- en Noord-Limburg is af en toe gebroed. Het meest regelmatig is dat in de Groote Peel. In de periode 1973-77 van het eerste broedvogelatlasproject worden nog twee zekere en negen waarschijnlijke broedgevallen genoteerd (Teixeira, 1979).

In Belgisch Limburg was de soort in de periode 1974-83 nog een zeer schaarse broedvogel in beekdalen (vooral de vallei van de Zwarte Beek). Tijdens de onderzoeksperiode van de tweede broedvogelatlas (1989-1992) zijn enkel zomerwaarnemingen van niet-broedende vogels voorhanden (Gabriëls *et al.*, 1994).

Voorkomen buiten het broedseizoen

1900-1964 Hens (1965) vermeldt de Velduil als doortrekker in meestal klein aantal in voor- en najaar, soms echter talrijk en ook overwinterend.

1965-1983 Ganzevles *et al.* (1985) geven een over-

Velduilen houden van ruige, muizenrijke graslanden. Boorseem, winter 1992 (foto: P. Wouters)

Datum	Locatie
21 september 1994	Buggenum
21 oktober t/m 4 nov. 1995	Mariahoop
21 maart 1996	Eygelshoven, Wormdal
21 april 1996	Koeweide Grevenbicht
22 september 1996	Blerick
26 oktober 1996	Groote Peel
19 november 1996	Grathem
18 december 1996	Savelsbos
26 januari 1997	Ohé en Laak
22 maart 1997	Koningssteen
15 mei 1997	Kollegreend (B.)
25 mei 1997	Meers
29 juni t/m half juli 1997	Eijsder Beemden
5 juli 1997	Sinselbeek, Wahlwiller
16 dec. 1997	Kesseleikerbroek
27 februari 1998	Lakerweerd
18 juli 1998	Itterense Weerd
13 december 1998	Kleine Weerd

Tabel 1. Overzicht van waarnemingen van de Velduil in de periode 1994 t/m 1998 (bron: Vogelarchief Limburg met aanvullingen van Hub Gillissen en Peter Alblas).

zichtstabel voor deze periode met 57 waarnemingen van 66 ex. Dit komt neer op een gemiddelde van drie observaties per jaar. Het gaat in vrijwel alle gevallen om één vogel. Alleen gedurende de strenge winter van 1978/79 werd een groep van maximaal zeven exemplaren gezien boven een ruigte langs de Maas bij Stevensweert (Kuilkensgreend en Koningssteen). In het winterhalfjaar worden de meeste Velduilen gezien met een piek in oktober en januari/februari. Tijdens de voorjaartrek (van maart tot eind mei) zijn veel minder exemplaren waargenomen.

1984-1993 (10 jaar): 12 waarnemingen van 12 ex. In deze periode is weinig doorgegeven, driekwart van de Velduilen is gezien in de drie opeenvolgende koude winters van 1984/85 t/m 1986/87.

1994-1998 (5 jaar): 19 waarnemingen van 19 ex. (zie tabel 1). Dit komt neer op een gemiddelde van 3.8 per jaar. Zestig procent van de Velduilen is waargenomen in de Maasvallei!

Het aantal overwinteraars in Nederland is in de loop van deze eeuw zeer sterk afgenomen. Deze dalende trend lijkt ook in het begin van de jaren '90 te worden doorgezet en buiten de kustgebieden worden steeds minder exemplaren gemeld (Hagemeyer & Hustings, 1994). In Limburg is het lastig om iets

te zeggen over een aantalsontwikkeling aangezien het om zeer weinig waarnemingen gaat: vanaf 1965 gemiddeld 2.5 meldingen per jaar. Er lijkt eerder sprake te zijn van een constant laag aantal in tegenstelling tot de dalende landelijke trend.

Waarom is de Velduil zo zeldzaam in Limburg?

Op basis van de bovenstaande gegevens kan worden geconcludeerd dat de Velduil bijzonder zeldzaam is in Limburg. Om te begrijpen hoe dit komt, is het goed om even kort in de ecologie van deze soort te duiken.

De Velduil met zijn kenmerkende lange vleugels is een bijzondere uilensoort omdat het een echte lange-afstandzwerper is. Vrijwel alle andere uilen die in Nederland voorkomen zijn typische standvogels. Uit onderzoek is gebleken dat de in Nederland overwinterende Velduilen vooral uit Scandinavië en noordelijk Rusland afkomstig zijn. De zwervende Velduilen zijn sterk afhankelijk van het voedselaanbod en concentreren zich op relatief open plaatsen met veel (woel)muizen. In het binnenland zijn vooral voedselrijke graslanden in rivier- en beekdalen geliefd, waar van tijd tot tijd muizenplagen optreden.

De oorzaak van het kleine aantal overwinteraars in Limburg moet worden gezocht in het gebrek aan bovengenoemde muizenrijke ruigtes. Potentieel geschikte locaties in het Maasdal en de grotere beekvalleien zijn van oudsher, maar speciaal sinds de landbouwmodernisering zeer intensief in gebruik. Hooi- en weilanden gaan gemillimeterd de winter in waardoor nauwelijks ruige plekjes resteren. Tijdelijk braakliggende terreinen (grindwingebieden) kunnen dan nog uitkomst bieden. Buiten deze stroomgebieden zijn alleen heide- en veengebieden die voldoende groot zijn, geschikt voor deze uilensoort. De dichtheden aan muizen zijn er immers meestal zeer laag. Het is dan ook niet meer dan logisch dat de Velduil sinds de jaren '60 in Limburg zo zeldzaam is. Hetzelfde verhaal gaat in zekere zin ook op voor andere noordelijke soorten die in Nederland overwinteren maar in Limburg zeldzaam zijn: Ruigpootbuizerd, Smelleken en Klapkester. Noodgedwongen kunnen deze vogels in Limburg nu alleen nog in de relatief voedselarme heide- en veengebieden overwinteren. Zie ook het artikel over de verspreiding van de Klapkester (Van As-

seldonk, 1991). Naast dit gebrek aan geschikt winterhabitat speelt bij beide roofvogels ook de kustgebonden verspreiding een niet onbelangrijke rol.

Een betere toekomst voor de Velduil in Limburg?

Nu de laatste jaren op vrij grote schaal natuur in het Maas- en Geuldal wordt ontwikkeld, nemen de kansen voor een soort als de Velduil toe. Het areaal ruige graslanden is bij deze natuurontwikkeling flink gegroeid. Denk hierbij o.a. aan gebieden als Ingendaal (Valkenburg), Kerkeweerd (Stokkem, B), De Rug (Roosteren), Kollegreend (Kessenich, B), Osen (Roermond) en Rijkelse Bemden (Beesel). Het vaak grote aantal jagende roofvogels boven deze terreinen wijst op een rijke muizenstand. De meeste Velduilen mogen worden verwacht in strenge winters zonder grote overstromingen maar met ouderwetse muizenplagen. Bij felle kou trekken meer Velduilen naar het zuiden om er te overwinteren. Hoogwater is doorgaans minder gunstig omdat dan veel knaagdieren verdrinken.

Gijs Kurstjens, Nijhoffstraat 7, 6524 AT Nijmegen

Geconcludeerd kan worden dat ruigbegroeide en moerassige terreinen langs de Maas, de Maasplassen en de grote beekdalen in potentie weer geschikt worden als overwinteringsgebied voor de Velduil. Nu maar hopen dat het aantal Velduilen in de broedgebieden toeneemt opdat we ze in Limburg kunnen verwelkomen.

Literatuur

- Asseldonk, E. van. 1991. Het voorkomen van de Klapekster in Limburg in de periode 1970 tot en met 1990. *Limburgse Vogels* 2: 1-7.
- Gabriëls, J., J. Stevens & P. Van Sanden. 1994. Broedvogelatlas van Limburg. Veranderingen in aantallen en verspreiding na 1985. LIKONA, Hasselt.
- Canzevles, W., F. Hustings, F. Schepers, J. Ummels & W. Vergoossen. 1985. *Vogels in Limburg*. Publicaties van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Reeks XXXV. Maastricht.
- Hagemeyer, W. & F. Hustings. 1994. Ruimt de Velduil het veld? *SOVON-Nieuws* 7 (3): 6-7.
- Hens, P.A. 1965. Avifauna van de Nederlandse Provincie Limburg benevens een vergelijking met die der aangrenzende gebieden. Publicaties van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Reeks XV, Maastricht.
- Teixeira, R.M. 1979. Atlas van de Nederlandse broedvogels. Vereniging Natuurmonumenten, 's-Graveland.

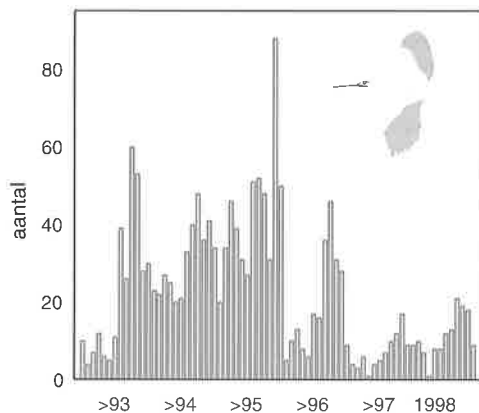
Ijsvogelwaarnemingen 1993-1998: goede tijden, slechte tijden

Ran Schols & Jo van der Coelen

De Ijsvogel is een graag geziene gast. Veel mensen zullen waarnemingen van deze fraaie soort dan ook in hun notitieboekje noteren en doorsturen naar het Vogelarchief Limburg.

Als dat consequent en door voldoende waarnemers wordt gedaan krijg je in de loop der jaren een aardig idee waar deze soort zich in Limburg ophoudt en hoe het voorkomen in de loop van het seizoen is.

Hieronder willen we voor de aardigheid laten zien wat het resultaat is van het centraal verzamelen van waarnemingen van Ijsvogels in het Vogelarchief sinds 1993.

Figuur 1: Aantal waarnemingen van de Ijsvogel in Limburg per maand in de periode 1993 tot en met 1998, op basis van waarnemingen uit het Vogelarchief Limburg.

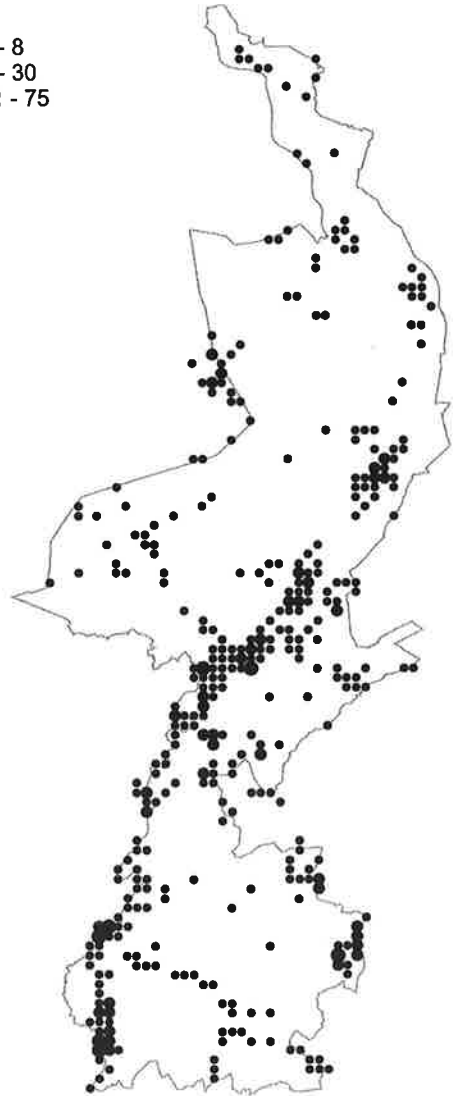
Gaat de IJsvogel zich in 1999 verder herstellen van de zware klap in de winter 1995-96? (foto: A. Zwaga)

Ups en downs

We moeten vermelden dat het Vogelarchief 'slechts' een vangnet is voor losse waarnemingen en dat bijvoorbeeld de resultaten van systematische broedvogelkarteringen hier in principe niet in worden opgeslagen. Niettemin illustreren de gegevens uit het Vogelarchief heel aardig het voorkomen van deze soort in Limburg in zowel ruimte als tijd. Het gaat om ruim 1600 waarnemingen.

In figuur 1 is het aantal waarnemingen per maand vanaf 1993 (aanvang van het nieuwe Vogelarchief) tot en met 1998 weergegeven. Mooi is het jaarlijkse seizoenspatroon te zien. Weinig waarnemingen zijn er in in de broedtijd (alleen oudervogels en bovendien minder goed waarneembaar); de meeste waarnemingen vallen in het najaar vanwege de aanwezigheid van (veel) jonge vogels en het zwerfgedrag. Afhankelijk van de strengheid van de winter sterft een meer of minder groot deel van deze vogels en komen we in de loop van de nawinter en het voorjaar weer uit op het broedvogelniveau. De winters van 1993-94 en 1994-95 waren mild voor IJsvogels. De populatie had hierdoor aardig de wind mee. De pittige winter van 1995-96 maakte daar zeer over-

- 1 - 8
- 9 - 30
- 31 - 75

Figuur 2. Verspreiding van de IJsvogel in Limburg per kilometerhok, periode 1993 tot en met 1998.

tuigend een einde aan. Vooral de afname in januari en februari 1996 is dramatisch. Opmerkelijk genoeg nam het aantal waarnemingen in de loop van 1996 nog aardig toe. De koudeperiode in de daaropvolgende winter was echter wat te veel van het goede. Vooral 1997 was een beroerd jaar. Maar gelukkig laat 1998 alweer een voorzichtig herstel zien en kunnen we hoopvol uitzien naar het broedseizoen van 1999. Over goede tijden, slechte tijden gesproken!

Verspreiding

In figuur 2 is de verspreiding van de waarnemingen over Limburg te zien. Het Maasdal lijkt favoriet, maar we moeten hierbij niet vergeten dat dit gebied ook bij veel vogelaars favoriet is. Feitelijk kunnen

IJsvogels overal waar maar een beetje water is opduiken, tot in tuinvijvers toe.

We eindigen deze korte bijdrage natuurlijk met een oproep. Stuur uw losse vogelwaarnemingen naar het Vogelarchief. Alleen dan kunnen we de IJsvogel-soap blijven volgen.

Ran Schols en Jo van der Coelen, Vogelarchief Limburg, Postbus 882, 6200 AW Maastricht

Bijzondere waarnemingen

Baltische Mantelmeeuw, een nieuwe uitdaging voor de meeuwenliefhebber

De Kleine Mantelmeeuw *Larus fuscus* is een vrij algemene broedvogel in Nederland, vooral in de kuststreek en op de waddeneilanden. In Limburg komen de (onder)soorten *graelsii* en *intermedius* vooral voor tijdens de nazomer en in klein aantal in de wintermaanden en als doortrekker in het voorjaar.

De Kleine Mantelmeeuw is onder te verdelen in drie ondersoorten, te weten supspecies *graelsii* en *intermedius*, broedend in Noordwest Europa, en *fuscus*, broedend in Scandinavië en de Baltische staten. De voorheen tot deze soort gerekende oostelijke ondersoorten *heuglini* en *taimirensis* worden momenteel in de meeste gevallen tot een aparte soort gerekend, te weten Heuglins Meeuw *Larus heuglinii*. Recente onderzoeken lijken steeds meer aan te tonen dat de ondersoort *fuscus* als een aparte soort beschouwd moet worden. Hierdoor heeft de CSNA besloten de soort in 1998 af te splitsen en voortaan Baltische Mantelmeeuw te noemen. De Baltische Mantelmeeuw is een trekvogel over lange afstanden en overwintert in oostelijk Afrika en op het Arabisch Schiereiland.

De andere twee (onder)soorten overwinteren voornamelijk rond het Middellandse Zeegebied en in Noordwest Afrika. De populatie Baltische Mantelmeeuwen daalt, mogelijk veroorzaakt door de oprukkende populatie Kleine Mantelmeeuwen vanuit het zuidwesten.

Derdejaars Baltische Mantelmeeuw te Katwijk aan Zee op 2 mei 1998 (foto: René van Rossum)

Op de Nederlandse Avifaunalijs stonden tot voor kort een kleine tien gevallen van de Baltische Mantelmeeuw, gebaseerd op vondsten van geringde vogels. Deze zijn echter vanwege onzekerheden omtrent de determinatie van de geringde exemplaren van de Nederlandse Avifaunalijs verwijderd. De officieel eerste voor Nederland betreft een gefotografeerd geval van een adult te Schiermonnikoog in oktober 1992. Hierna zijn er in het jaar 1998 inmiddels twee gevallen aanvaard, beide van adulte

Juvenile Baltische Mantelmeeuw te Eijsden op 5 november 1998 (foto: Max Berlijn)

vogels, een in mei 1998 te Katwijk aan Zee, en een te Westkapelle in augustus 1998.

Er rouleren echter nog een aantal gevallen voor het jaar 1998 bij het CDNA. Waarschijnlijk is de Baltische Mantelmeeuw geen echte zeldzaamheid in Nederland maar een doortrekker in zeer klein aantal, mogelijk met een tiental gevallen per jaar. Deze theorie wordt ondersteund door het inmiddels jaarlijks voorkomen van zowel in het voor- en najaar doortrekkende vogels op de "Rieselfelder" nabij Münster, Duitsland (D. Gruber, pers. med.). Hieronder zijn ook enkele in Finland geringde exemplaren. De oostelijke helft van Nederland lijkt gezien het oostelijk wegtrekken van de soort uit zijn broedgebied de beste papieren te hebben, en de provincie Limburg zou dus een goede uitgangspunt kunnen hebben om de soort waar te nemen.

De onduidelijkheden omtrent het voorkomen van de Baltische Mantelmeeuw in Nederland hebben alles te maken met de problemen omtrent herkenning van deze soort. In de meest vogelboeken wordt daar helemaal niet moeilijk over gedaan, en worden de kleinere proporties, en maten in combinatie met de zwarte mantel als voornaamste kenmerken genoemd. Tevens noemt de literatuur de aanwezigheid van maar een klein wit vlekje op de handpennen een goed kenmerk. Helaas is de situatie veel gecompliceerder. De maten van de verschillende (onder)

soorten van de Kleine Mantelmeeuw overlappen met de Baltische Mantelmeeuw, en in Noordwest Noorwegen bevindt zich een populatie Kleine Mantelmeeuwen die eveneens een zeer donkere mantel heeft gelijk aan die van de Baltische Mantelmeeuw. Lars Jonsson, de alom bekende tekenaar en ornitholoog uit Zweden, heeft echter in 1998 een baanbrekend artikel geschreven in het blad *Birding World* over herkenning van Baltische Mantelmeeuwen. Hierin wordt ingegaan op de herkenning van deze soort in drie verschillende leeftijdsleden. Het lijkt namelijk zo te zijn dat deze soort in drie jaar volwassen is in tegenstelling tot de Kleine Mantelmeeuwen die bij ons voorkomen. Als dit zo is, onderbouwt dit alleen maar de juistheid van het splitsen van de Kleine Mantelmeeuw in twee soorten. Een soortgelijk verhaal heeft zich enkele jaren geleden ook in Noord-Amerika voorgedaan bij het splitsen van de Yellow-footed Gull *Larus livens* en de Western Gull *Larus occidentalis*.

In alle kleden is de Baltische Mantelmeeuw te herkennen aan de kleinere maten ten opzichte van onze Kleine Mantelmeeuwen. Vooral hun stormmeeuwachtige kop, in combinatie met de lange vleugels geven de vogels een opvallend uiterlijk en kunnen eerstejaars vogels in hun bruine jeugdkleed doen lijken op Kleinste Jagers *Stercorarius longicaudus*. Doordat de vogels sneller volwassen worden krijgen zij eerder het uiterlijk van een volwassen vogel met al in het tweede jaar een volledig zwarte mantel en vleugeldekveren, alleen de resten zwart in de staart, en donkere snavelpunt verraden dan de nog jonge leeftijd. Onze Kleine Mantelmeeuwen hebben in dit tweedejaarskleed nog veel gesleten eerstejaars bruine dekveren en verraden hun leeftijd hierdoor veel gemakkelijker. Volwassen vogels hebben naast hun kleinere maat en fijnere structuur een geheel zwarte mantel en vleugeldekveren die niet contrasteert met de zwarte slag en armpennen. Een zeer belangrijk aspect in dit kleed is dat Baltische Mantelmeeuwen in tegenstelling tot onze Kleine Mantelmeeuwen pas in hun overwinteringsgebied hun handpennen ruïen. Hierdoor hebben de vogels die bij in het najaar doortrekken vaak nog niet volledig geruïde en hierdoor versleten handpennen in tegenstelling tot de vers geruïde en vaak met witte toppen gesierde handpennen van onze Kleine Mantelmeeuwen in dit seizoen. In het voorjaar en vroege zomer werkt dit fenomeen gedeeltelijk andersom. De Baltische Mantelmeeuw heeft dan veel versere handpennen

dan de inmiddels weer reeds versleten handpennen van de Kleine Mantelmeeuw. Dit laatste kenmerk wordt als diagnostisch voor de soort gezien en het is dus zeer belangrijk de ruistatus van de vleugels te bekijken hetgeen geen makkelijke opgave in het veld is. Tevens heeft de Baltische Mantelmeeuw geen of nauwelijks wintervlekking op de witte kop.

Doordat de bovengenoemde kennis pas in 1998 uitgekristalliseerd is zijn er alleen in dat jaar waarnemingen van Baltische Mantelmeeuwen in onze provincie. De volgende waarnemingen zijn bij het vogelarchief en het CDNA binnengekomen:

- september 1998 1 adult te Klein Vink, Arcen door J. Jansen;
- 19 september 1998 1 adult te Klein Vink, Arcen door J. Jansen;
- 1 oktober 1998 1 adult te Klein Vink, Arcen door J. Jansen;
- oktober 1998 1 adult te Klein Vink, Arcen door J. Jansen;
- november 1998 1 juveniel te Eijsden door M. Berlijn.

Het laatste geval lijkt voor een meeuw die ver weg trekt om te overwinteren aan de late kant. D. Gruber deelde mij echter mee dat er eind oktober en begin november nabij Münster ook nog geringde Baltische Meeuwen doortrokken. Alle gevallen zijn nog niet aanvaard door het CDNA.

Voor het groeiend aantal meeuwenliefhebbers zal het herkennen van de Baltische Mantelmeeuw een nieuwe uitdaging zijn, zodat hopelijk het beeld omtrent het voorkomen van deze soort in Nederland een stuk duidelijker wordt.

Mijn dank gaat uit aan Detlef Gruber voor het aanleveren van waarnemingen vanuit de omgeving van Münster en het bekijken van de gefotografeerde gevallen in Nederland.

Literatuur

- Jonsson L. 1998, Baltic Lesser Black-backed Gull *Larus fuscus fuscus*, moulting, aging, identification. *Birding World*, jaargang 11 nummer 8 : 295-317

Rotganzen in Limburg

Bij het lezen van de titel van dit stukje zullen vele waarnemers toch enigszins verbaasd opkijken. De rotgans is toch een vogel die alleen maar langs de kust voorkomt? Welnu, dit is grotendeels waar, echter de soort duikt toch met enige regelmaat in Limburg op.

De rotgans is een vogel die als geen andere gans voornamelijk langs de kust voorkomt. De soort arriveert medio september in ons land om vervolgens pas eind mei/begin juni weer weg te trekken. In Nederland komen drie ondersoorten voor die, op basis van gescheiden broedpopulaties en weinig neiging tot hybridisatie in gemengde broedkolonies, in 1998 door de CSNA gesplitst zijn in drie volwaardige soorten. Dit zijn de Zwartbuikrotgans *Branta bernicla*, de Witbuikrotgans *Branta hrota* en de Zwarte Rotgans *Branta nigricans*. De eerste is in Nederland de meest algemeen voorkomende soort en broedt langs de gehele westelijke noordkust van Siberië. De Witbuikrotgans is een soort die in Europa voornamelijk langs de Ierse, Noord-Engelse en Deense kust overwintert en ons land alleen aandoet in strenge winters en dan vaak een invasieachtig karakter vertoont. De soort broedt van arctisch Canada tot aan Franz-Josef Land. De Zwarte Rotgans broedt vanaf Oost-Siberië tot aan westelijk Noord-Canada en was bij ons tot 1998 alleen be-

Witbuikrotgans en Zwartbuikrotgans te Aijen, februari 1996 (foto: Max Berlijn).

Max Berlijn, Wilhelminastraat 9, 6285 AS Epen

kend als dwaalgast. Recente westwaartse uitbreiding van zijn broedgebied heeft echter voor een verhoging van het aantal waarnemingen gezorgd en hierdoor is de soort in 1998 van de lijst der beoordeelde soorten verwijderd; de soort wordt nu in het SOVON/BSP project behandeld.

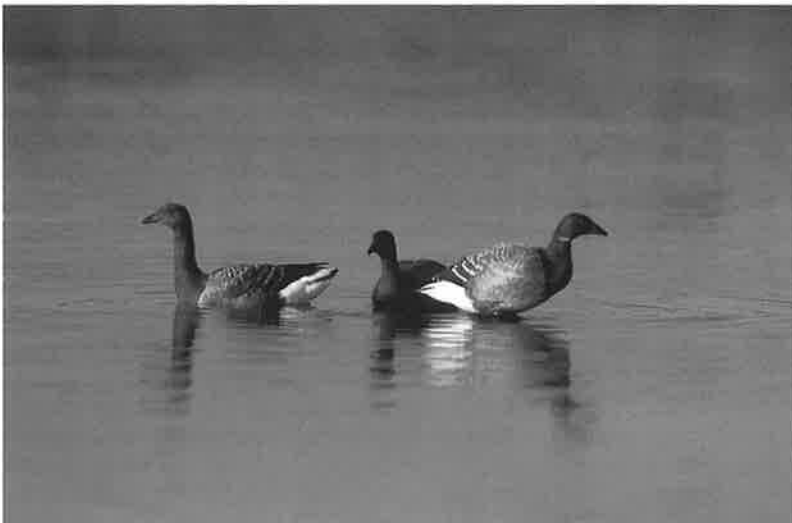
De waarnemingen van de Zwartbuikrotgans die bij het Limburgse Vogelarchief bekend zijn laten zich als volgt samenvatten:

- 22 tot en met 26 maart 1993 1 adult nabij Belfeld;
- 13 tot en met 27 november 1993 1 onvolwassen nabij de Clauscentrale te Maasbracht;
- 5 december 1993 1 adult nabij Itteren-Neerharen;
- 3 januari 1994 1 adult nabij de Clauscentrale te Maasbracht;
- 4 tot en met 5 juni 1994 1 adult nabij Itteren-Neerharen;
- 4 februari 1995 1 adult nabij Asten in Noord-Brabant;
- 5 februari 1995 10 ex. trekkend over de Haeselaar nabij Echt;
- 4 april 1995 5 ex. trekkend over de Hogeveerd nabij Maastricht;
- 24 februari 1996 1 adult samen met een Witbuikrotgans te Aijen;
- 6 maart 1996 1 adult nabij Stevensweert;
- 19 tot en met 20 maart 1 adult nabij de Bouxweerd te Buggenum;
- 1 februari 1997 1 adult nabij Walburg, Stevensweert;

- 23 november 1997 3 onvolwassen nabij Itteren
- 5 tot en met 14 december 1 adult op de Klauwenhof nabij Roosteren.

Opvallend hierbij is het groot aantal waarnemingen in 1995, welk ook een goed voorjaar was voor veel soorten die voornamelijk langs de kust voorkomen, zoals de Kluut, waarvan verschillende exemplaren op trek en zelfs in groepjes werden gezien (Van Seggelen, 1995). De twee onvolwassen Zwartbuikrotgansen van Itteren in november 1997 waren erg tam, echter dit is niet ongevoel voor arctische vogels, zeker niet voor eerstejaars dieren die nog niet of weinig in contact zijn gekomen met de mens. De waarneming van de Witbuikrotgans op 24 februari 1996 staat op zichzelf maar werd wel gedaan in een invasiejaar van deze soort. De vogel bevond zich tezamen met een Zwartbuikrotgans in een grote groep overwinterende ganzen op 24 februari 1996 nabij Aijen. Hij werd onafhankelijk van elkaar eerst ontdekt door Patrick Palmen en Justin Jansen, en een half uur later door Max Berlijn. De vogel was een adult en werd, zij het matig goed, gefotografeerd. Het bovenstaande geeft aan dat de Zwartbuikrotgans een zeldzame maar jaarlijkse gast lijkt te gaan worden, iets wat overeenstemt met de oplopende aantallen van overwinterende vogels in Nederland.

Een woord van dank gaat uit naar Ran Schols en Jo van der Coelen voor het aanleveren van de bij het Vogelarchief Limburg bekende gevallen.

Drie Zwartbuikrotgansen nabij Itteren, november 1997 (foto: Karel Lemmens)

Literatuur

Van Seggelen, C. 1995. Opmerkelijke klutentrek over Limburg. *Limburgse Vogels* 6 (2): 72-73.

Max Berlijn, Wilhelminastraat 9, 6285 AS Epen

Opmerkelijke jachttechniek bij Havik

Tijdens het doen van vogelwaarnemingen langs de Maas bij Tegelen op 12 maart 1999 werd mijn aandacht getrokken door een mannelijke Havik *Accipiter gentilis* die boven de Maas achter een Tamme Duif aanvloog. Dit gebeurde ter hoogte van de daar aanwezige aanlegkade. De Havik vloog fel en had het duidelijk gemunt op de duif. Plotseling landde de duif midden op de rivier en bleef al fladderend op het water liggen. De Havik die dit gedrag kennelijk niet verwacht had, schoot door zijn snelheid over de prooi heen. Een fractie later keerde de Havik zich om en stortte zich op de duif in het water. De duif verdween daarbij helemaal onder water terwijl de Havik er boven op zat. Na ongeveer

een halve minuut op de prooi te hebben gezeten steeg de belager met zijn inmiddels dode prooi op uit de Maas en vloog vervolgens naar de Tegelse zijde van de rivier. Hij landde daar aan de voet van een grote wilg om daar zijn prooi op te gaan eten. Een naburige Ekster en Zwarte Kraai begonnen vervolgens te alarmeren, maar de Havik liet zich er niet door weggagen en ging door met het bewerken van de prooi.

Het landden van Tamme- en Holenduiven op het water om te drinken is door mij en anderen vaker waargenomen en voor de duif in kwestie niet echt ongebruikelijk. In de mij ter beschikking staande literatuur wordt de hierboven beschreven jachttechniek van de Havik echter niet vermeld. Opdam (1978) schrijft echter dat de Havik vindingrijk en flexibel is wat betreft jachttechniek. Het hierboven beschreven tafereel bevestigt dit eens te meer!

Literatuur

Opdam P., 1978. De Havik. Uitgeverij het Spectrum, Utrecht/Antwerpen.

*W.J.M. Scheres, Brabantstraat 162,
2408 GD Alphen aan de Rijn.*

Vogelwaarnemingen

Aflevering 12, september tot en met december 1998

Hieronder vindt u het 12^e waarnemingenoverzicht van het Vogelarchief Limburg. Het overzicht bestaat deze keer een vrij korte periode, namelijk van september tot en met december 1998. Uit deze vier maanden zijn ruim 5.000 gegevens ontvangen. Omdat sommige waarnemingen pas laat of zelfs helemaal niet worden ingestuurd is dit overzicht helaas niet compleet. Wij houden ons dan ook aanbevolen voor aanvullingen. Dus stuur in die formulieren! Bij deze een beknopt overzicht van de meest opmerkelijke zaken.

*Zwarte Ooievaar te Sevenum, september 1998
(foto: P. Palmen)*

*Jufferkraanvogel te Montfort, september 1998
(foto P. Palmen)*

Duikers tot ganzen

December is een duikermaand. Vanaf de 12e zat een **Roodkeelduiker** bij Panheel. Op de 19e en 20e had een **Parelduiker** Heel als visstek gevonden (OVA, MEE, VRE). Daarmee was het nog niet gedaan, want op tweede kerstdag dook een **IJsduiker** op, en wel bij Maaseik op de Klauwenhof (REN, VOM, VRE, ROJ). Drie **Roodhalsfuten** gaven acte de présence en wel bij Maasbracht, Osen en Panheel (MEE, REN). Een vroege **Kuifduiker** had op 4 oktober de Grootte Peel ontdekt (TIM). Een **Geoorde Fuut** werd zowel op 11 oktober als 30 december te Panheel gezien (REN). De meeste **Aalscholvers** (550) zaten bij de Klauwenhof op 7 december (ROJ). Leuk is de waarneming van een **Roerdomp** in de Eijsder Beemden op 5 december (KLO). Opvallend genoeg bleken **Grote Zilverreigers** vrijwel de hele periode aanwezig te zijn met in totaal circa 6 exemplaren (Grootte Peel, Eijsder Beemden, Budel, Koningssteen, Stevensweert en Panningen)! Top is natuurlijk de waarneming van 4 ex. invallend in de Rijkselse Bemden op 17 oktober (BRS e.a.). In de onvolprezen Romeinenweerd bij Hout-Blerick vertoefde op 16 september een **Purperreiger** (HUJ). In de tweede week van september was er enige doortrek van **Ooievaars**, met 4 ex. over Peij (LAH) en één over Neer (REN). De eerste **Kleine Zwanen**

graasden op 1 november bij Asselt (LEP). Op 12 december werden bij de Bouxweerd twee **Wilde Zwanen** gelokaliseerd (MEE). Bij Leveroij zaten er op de laatste dag van 1998 zelfs drie (PAH, LIN). **Taigarietganzen** zaten eind oktober in de Grootte Peel (3 ex., SEC) en de Deurnse Peel (29 ex., NOO). Een groep van ruim 30 exemplaren werd tussen half november en half december tussen Griendtsveen en Ysselsteyn gezien (SEC). Tegenstrijdige berichten over grote groepen Taiga's kregen we binnen uit Midden-Limburg. Tot nu toe blijkt het toch 'gewoon' om Toendra's te gaan! Een fraaie partij van 2600 **Toendrarietganzen** zat op 24 december in de Oirlosche Peel (NOO). Ook in Midden- en Noord-Limburg verschenen op sommige dagen grote aantallen Toendra's. Op de 22e van die maand werden 3700 **Kolganzen** bij Stevensweert geturfd (VER). Een **Kleine Rietgans** dook in december op bij Ysselsteyn (SEC), de Bouxweerd (BEL) en de Klauwenhof (SCL, REN e.a.). In dezelfde maand werd de nog zeldzamere **Dwerggans** doorgegeven en wel op de 5e te Ooijen (BEL) en de 26e bij de Bouxweerd (MEE). Op 1 november is op de telpost Mulderskop, Mook, het recordaantal van 2229 trekkende **Grauwe Ganzen** vastgelegd (HUS). De meeste pleistersaars zaten eind december bij de Houbenhof (800, ROJ). De **Roodhalsgans** die in november en december de Klauwenhof bezocht was weliswaar fleurig, doch ontsnapt. Stevensweert moest begin december niet minder dan 278 **Nijlganzen** huisvesten (ROJ).

Eenden tot roofvogels

Op 17 december konden bij de Klauwenhof en Houbenhof in totaal 1000 **Smienten** worden geteld (ROJ). De meeste **Krakeenden** daarentegen slobberden in de Eijsder Beemden (75 op 14 november, SCA). Een mannetje **Siberische Taling** van onbekende herkomst is op 5 december op de Klauwenhof gezien (CUO, BEL, REN). Het aardige najaarsaantal van 40 **Slobeenden** zat begin november te Negenoord, Stokkem (SCL). De mannelijke **Krooneend** van Panheel en Maasbracht werd in de laatste decade van december door velen gemeld. Op 15 november maakte een paartje **Ringsnaveleenden** op het grindgat te Oost-Maarland geen geheim van hun afkomst: ze waren geringd en erg tam (REN, SCL, SCP, COJ). De enige **Witoogend** zwom op 20 september in de Eijsder Beemden (COJ, SCL, WOP). In november en december waren **Topper-**

eenden aanwezig en wel op de Klauwenhof (max. 7), Ool en grindgat Oost-Maarland (max. 7) (REN, VRE, SCA, COJ). **Eidereenden** hadden weinig trek in Limburgse wateren. Een vogel zat eind november op de Maas te Grevenbicht en een andere dobberde een maand later bij Panheel. Hetzelfde geldt voor de **Zwarte Zee-eend**, waarvan de hele tweede helft van november een beest het grindgat van Oost-Maarland aandeed. De **Grote Zee-eend** deed het in dezelfde periode net iets beter met twee ex. op de Mokerplas (HUS) en één op de Houbenhof (REN, VRE). **Brilduikers** waren er op tijd bij dit jaar. Op 16 oktober twee te Maasbracht (LEP), een dag later gevolgd door een langdurig pleisterende vogel op het grindgat van Oost-Maarland (SCA, COJ). Leuke aantallen **Nonnetjes** van 20 en 21 ex. zwommen op respectievelijk 13 en 21 december te Osen en Panheel (REN, SMT). Zeker de moeite waard is het vrouwtje **Middelste Zaagbek** dat op 22 november het grindgat van Oost-Maarland wist te waarden (J.J. Bakhuizen).

In de vorige aflevering van deze rubriek meldden we reeds de melding van een **Grote Zaagbek** in juni bij Milsbeek. Op 8 september werd er daar weer een gezien (B. Voslamber). Vervolgens duikt een vogel op 23 september op de Mokerplas op (HUS). Is het steeds dezelfde? Opmerkelijk is ook het aantal van 43 ex. dat half december in de Grote Peel verbleef (H. Spiertz). Een mannetje **Rosse Stekelstaart** ontdekte op 7 november de Eijsder Beemden (COJ, WOP, LEM). Spectaculair was de doortrek van **Wespendieven** op 8 september toen 65 exemplaren (waaronder één supergroep van 62 ex!) over Kerkrade vlogen (SCA). Een paar dagen eerder, op de 4e, zijn 25 vogels over Sint Odiliënberg gemeld (BEC). De laatsten, drie in getal, passeerden de telpost Mulderskop op 6 oktober (HUS). Liefhebbers van **Rode Wouwen** hadden het niet gemakkelijk. Ze werden gesignaleerd op 26 september over Mariahoop (ROJ, REN), op 4 oktober over Maastrecht (JKR, 3 ex.) en 22 november over de Mulderskop (HUS).

Een erg late **Bruine Kiekendief** vertoefde op 30 december in de Groote Peel (HUI). De eerste **Blauwe Kiek** scheerde op 11 september over Vaals (PHI). Het najaar leverde slechts één **Grauwe Kiekendief** op, die op 24 september de telpost Mulderskop opluisterde (HUS). Op dezelfde plek zijn op 1 november door dezelfde waarnemer 31 passerende **Sperwers** genoteerd, terwijl de 96 trekkende **Buizers** daar op 20 oktober ook niet zijn te versmaden.

*Grote Zilverreiger te Oost-Maarland, oktober 1998
(foto: K. Lemmens)*

Uitmundend is de waarneming van een echte **Ruigpootbuiser** op 30 oktober bij Beesel (KUR). Tot half oktober werden ruim 20 **Visarenden** doorgegeven, een aardige score. Een goede stek was het grindgat Oost-Maarland, met drie ex. eind september (COJ, REU). Een nijvere trekteller werd terecht beloond met een aantal **Roodpootvalken**. Over de Mulderskop vlogen op 1 september twee vogels en op de 18e van die maand één (HUS). We ontvingen slechts 7 meldingen van **Slechtvalken**.

Rallen tot steltlopers

Er zijn maar 7 **Waterrallen** gezien, allemaal in Noord- en Midden-Limburg. Erg leuk is de waarneming van een **Porseleinhoen** bij Hout-Blerick op 12 september (BSJ). Net zoals in het voorjaar lieten ons de **Kraanvogels** ook nu weer links liggen. Overvliegende vogels werden slechts gemeld op 18 oktober (28 ex. Echt, EVE), 1 november (40, Vaals, PHI) en 7 november (3 over het Vijlenerbos, PHI). In september bivakkeerde een **Jufferkraanvogel** tussen Mariahoop en Montfort. Een mooie vogel natuurlijk, maar naar ons idee van nogal verdachte herkomst. De laatste **Scholekster** deed op 15 november Ool aan (REN). Een late **Kleine Plevier** zat op 11 oktober ten oosten van Brunssum bij Hohenbusch (D.) (QUA). De najaarstrek van de **Bontbek-**

*Fuut op nest
(foto: P. Palmen)*

plevier stelde niet veel voor, afgezien van een groep van 9 vogels op 8 september bij Nederweert (DOE). Leuk waren de pleisterende **Zilverplevier** in de Deurnse Peel (18 oktober, ALA) en het trekkende exemplaar over de Mulderskop (5 november, HUS). Over de grens pleisterde op 10 september een **Ka-noetstrandloper** bij het Brabantse Liessel (RIC). In september werden 57 **Kleine Strandlopers** doorgegeven, met een maximum van 13 te Itteren op de 13e (WOP). In dezelfde maand werden ook **Temmincks Strandlopers** ontdekt en wel te Ven-Zelderheide (2, HUS), Neer (2, SPO, REN) en Nederweert (MEE, WOW, PAH). De eerste helft van september leverde niet minder dan 25 **Krombekstrandlopers** op, een fraai resultaat! De grootste groep (7 ex.) werd op de 12e gezien bij Neer (REN). Op een late datum (20 december) pleisterden nog 6 **Bonte Strandlopers** kortstondig bij het grindgat van Oost-Maarland (SCL). **Kemphanen** waren met name in de tweede helft van september opvallend talrijk, met bijvoorbeeld 35 bij de Klauwenhof (REN), 33 te Ohé en Laak (SMT) en 17 over Mariahoop (EVE, REN, ROJ). Vanaf 11 september konden we weer van **Bokjes** genieten (Hout-Blerick, GUI). In oktober konden bij Neer en in de Deurnse Peel tot 5 ex. worden geteld (REN, NOO). Het gebied de Lage Kuilen bij Nederweert leverde dit jaar flink wat

steltlopers op, waaronder 54 **Watersnippen** op 17 september (MEE). Er werden maar 4 **Houtsnippen** doorgegeven (ALA, HUS, SEC, ZWE). Op 18 september werd nog een **Grutto** gemeld bij Asselt (ASS). Van 1 tot in ieder geval 4 september pleisterde te Neer eveneens een juveniele **Rosse Grutto** (LEP, MEE). Een opvallend fenomeen in december was het regelmatige optreden van groepen van enkele tientallen **Wulpen** in het Maasdal. De grootste zat op Tweede Kerstdag bij Afferden (56, ALA). Het aantal **Zwarte Ruiters** daarentegen bleef steken op slechts vijf, alle in september. Een groep van 12 **Tureluurs** en 18 **Groenpootruiters** bij Ohé en Laak is het vermelden waard (15 september, SMT). Een late **Oeverloper** dribbelde op 22 november bij Osen (VOM).

Meeuwen tot spechten

Najaarswaarnemingen van **Dwergmeeuwen** worden uiteraard gememoreerd. Op 6 september waren er 5 te bezichtigen bij Negenoord, Stokkem (SCL) en 4 langs de Maas bij Roosteren (CRT), terwijl op de 23e van die maand een vogel te Itteren aanwezig was (J.J. Bakhuizen). In alle gevallen betrof het trouwens juveniele beesten. Op 30 december sliepen 13.000 **Komeeuwen** op het grindgat van Oost-

Maarland, waaronder twee melanistische exemplaren (COJ). **Pontische Meeuwen** waren de hele periode aanwezig, met een maximum van 9 vogels op de Klauwenhof eind december (SCL, COJ). Hetzelfde geldt voor de **Mediterrane Geelpootmeeuw**, hoewel die in december bepaald niet makkelijk te vinden waren en bovendien in kleiner aantal. Leuke kost voor experts was een zo goed als zekere juveniele **Baltische Meeuw** op 5 november bij de Eijsder Beemden (BEL). De gevallen van Noord-Limburg hebben het Vogelarchief helaas nog niet bereikt! Met 31 waarnemingen langs de Maas mag je de **Grote Mantelmeeuw** niet echt zeldzaam meer noemen. Dit geldt wel voor de **Visdief**, waarvan er met veel pijn en moeite één waarneming binnen kwam (6 september, bij Thorn, ROJ). **Zwarte Sterns** deden het met 8 waarnemingen een stuk beter. Bovendien werden twee goede groepen gezien en wel op 1 september 36 ex. bij het grindgat Oost-Maarland (COJ) en 6 september 15 ex. bij Stokkem (SCL). De topdag van de **houtduiventrek** was op 31 oktober te beleven (ruim 23.000 ex over Echt, EVE). Daarnaast was 8 november ook een goede dag met bijna 18.000 ex. over de Zoom (LOV). De rest van het najaar was nogal matig volgens de tellers. Een **Koekoek** op 3 oktober bij Nederweert mag je gerust laat noemen (DOE). Op 13 december werd zowel in de Kleine Weerd bij Maastricht als in de Eijsder Beemden een **Velduil** gezien (P. Alblas, NIJ), maar mogelijk ging het hier om dezelfde vogel. Erg leuk is de waarneming van een **Nachtzwaluw** op 19 september bij Nederweert (JNS).

Op 6 september vlogen er nog 150 **Gierzwaluwen** bij Ven-Zelderheide (HUS). Dezelfde waarnemer had bovendien het geluk om op 13 september ook de laatste vogels van 1998 uit te zwaaien. Na de broedtijd werden nog maar twee waarnemingen van de **Middelste Bonte Specht** gedaan, één in het Savelsbos op 5 oktober (CRW) en één bij Aerwinkel op 12 november (MEE). Op de Teverener Heide (D.), ten oosten van Brunssum, werden op 23 september en 18 oktober de enige **Draaihalzen** gezien (QUA).

Leeuweriken tot lijsters

Als je **Kuifleeuweriken** wil zien kun je alleen nog terecht in Maastricht (CRW), Panningen (AER) en Venray (BOX e.a.). De laatste **Oeverzwaluw** verliet op 9 oktober de provincie (Kerkrade, SCA), **Huiszwaluwen** deden dat een week later (Kerkrade,

SCA) en **Boerenzwaluwen** hielden het zelfs tot 9 november uit (Holtum, SMT). Een verregend trektelseizoen werd op 16 oktober toch nog opgefleurd door een overtrekkende **Grote Pieper** over de Mulderskop (HUS). In september ontvingen we 20 waarnemingen van **Duinpiepers**, waaronder groepjes van 5 ex. bij Ven-Zelderheide (HUS) en bij Heel (NOO, MEE). Trektellers wisten 3 **Roodkeelpiepers** te scoren; op 19 september bij Mariahoop (REN) en op 25 september en 7 oktober over Mulderskop (HUS). **Rouwkwikstaarten** werden gezien op 1 september bij Maastricht (COJ) en op 19 september bij Nederweert (MEE). Extreem laat is de **Gele Kwik** op 31 oktober over de Zoom te noemen (LOV). September leverde opmerkelijk veel doortrekkende **Paapjes** op (74 waarnemingen), met als maxima 20 ex. bij Grevenbicht (SCL) en 31 ex. bij het Weeterbos (DOE) op 11 september. Met 9 waarnemingen van in totaal 19 ex. was de **Beflijster** dit najaar vrij goed vertegenwoordigd. De bijna 9000 **Koperwieken** die op 13 oktober over de telpost Mulderskop vlogen zijn ongeëvenaard (HUS). Telpost de Zoom deed dapper mee met in totaal bijna 3000 ex. op deze dag (LOV).

Zangers tot gorzen

De enige **Rietzanger** van dit najaar werd op 19 september bij Blerick gezien (SCW). Nadat in oktober geen enkele **Zwartkop** meer was gemeld, dook op 16 november een mannetje bij Meerssen op (SCL e.a.). Bij Budel zaten op 18 november twee **Baardmannen** (MEE). Tussen 23 september en 9 oktober trokken minimaal 14 **Buidelmezen** door. **Klapkesters** zijn waarschijnlijk slecht doorgegeven; alleen van de Mulderskop (HUS), Teverener Heide (QUA) en de Groote Peel (SEC, NOO e.a.) kregen we waarnemingen binnen. Bij Ysselsteyn zat vanaf 22 november weer traditioneel een **Bonte Kraai** (ALA, NOO). Daarnaast trok er een exemplaar op 17 november over de Mulderskop (HUS); de overwinteraar van Ysselsteyn? Ook goed was de **Raaf** die hier op 13 september langs vloog (HUS). Een overtrekkende **Keep** op 18 september bij Meijel is behoorlijk vroeg te noemen (SEC).

Het kan aan ons liggen maar **Sijzen** lieten het dit najaar erg afweten. Slechts twee **Fraters** op 17 november over Mulderskop (HUS) illustreren trefend de status van grote zeldzaamheid in Limburg. Met maar liefst 22 waarnemingen en in totaal 59 ex. ligt de telpost Mulderskop uitzonderlijk goed in de

markt bij doortrekkende **Goudvinken** (HUS). Erg leuk zijn de ringvangst van een mannetje **IJsgors** op 13 oktober bij Belfeld (MAP) en trekkers over Mariahoop op 4 oktober (2 ex.) en 31 oktober (1 ex., REN, EVE, SWI).

Zeer fraai waren een langstrekkend mannetje **Sneeuwgorst** bij Grevenbicht op 8 november (SCL) en een pleisterend mannetje bij Neer op 23 en 24 november (via MEE). In totaal 11 **Ortolanen** trokken over de telposten Mariahoop (REN, EVE) en Mulderskop (HUS).

Waarnemerscodes:

BEL: M. Berlijn, BEC: H. Beckers, BNS: G. Boons-
tra, BRS: T. Bors, BSJ: J. Bos, BOX: Th. Bouten,
COJ: J. van der Coelen, CRT: H. Corten, CRW: H.
Creuwels, CUO: T. Cuyppers, DOE: H. Doensen,

EVE: P. Evers, GUI: J. Gubbels, HUI: J. Huijs, HUS:
F. Hustings (tevens trektelpost Mulderskop, Mook,
diverse tellers), JNS: J. Janssen, JKR: H. Jonker,
KLO: H. Kloosterboer, KUR: G. Kurstjens, LAH: H.
Laugs, LEM: K. Lemmens, LOV: T. Loven (ook
trektelpost Zoom, diverse tellers), LEP: P. Lemmens,
LND: K. Linders, MEE: gebr. Meeuwissen, NIJ: P.
Nijskens, NOO: B. van Noorden, OVA: A. Ovaa,
PAH: R. Pahlplatz, PHI: J. Phijl, QUA: J. Quae-
dackers, REN: N. Reneerkens, REU: H. Reumers,
RIC: J. van Rijswijk, ROJ: J. Roemen, SCA: N.
Schaafstra, SCP: F. Schepers, SCL: R. Schols, SCW:
W. Scheres, SEC: C. van Seggelen, SMT: J. Smeets,
SPO: L. Spoormakers, SWI: H. Swinkels, TIM: J.
Timmermans, VER: W. Vergoossen, VRE: J. Vre-
hen, VOM: M. Vossen, WOP: P. en J. Wouters,
WOW: R. van de Wouw, ZWE: E. van der Zwet.

Ran Schols en Jo van der Coelen, Vogelarchief Limburg, p/a Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Postbus 882, 6200 AW Maastricht. E-mail: schols.burmanje@worldonline.nl.

Oproepen en mededelingen

Inventarisatie Middelste Bonte Specht in Limburg 1999

In 1999 wordt speciale aandacht besteed aan het voorkomen van de Middelste Bonte Specht *Dendrocopos medius* in Limburg. Een aantal organisaties is zeer geïnteresseerd in het voorkomen van deze soort. Dit zijn o.a. het Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek (IBN-DLO), SOVON en de Vogelstudiegroep Limburg (zie ook Schotman, 1998). Het IBN heeft daarom dit jaar opdracht verleend aan SOVON om een groot aantal geschikte gebieden (in totaal bijna 700 ha geschikt biotoop) op het voorkomen van deze soort te onderzoeken. Aangezien niet alle bossen onderzocht kunnen worden, is samenwerking gezocht met de Vogelstudiegroep Limburg. De grotere boscomplexen zullen door SOVON (Raymond Pahlplatz) worden onderzocht, omdat het ondoenlijk is alle geschikte gebieden door vrijwilligers te laten onderzoeken. Een groot aantal kleinere bosgebieden wordt door leden van de Vo-

gelstudiegroep onderzocht. Elk gebied wordt ten minste tweemaal bezocht in de periode half februari tot en met eind april. Om de trefkans te verhogen zal gebruik gemaakt worden van playback. In het buitenland wordt al jaren zo geïnventariseerd en zijn nooit negatieve effecten opgemerkt.

Niet alle bossen worden onderzocht; er is een selectie gemaakt op basis van geschiktheid voor de soort, gebaseerd op de bosstatistiek. Vooral de oudere eikenopstanden komen in aanmerking. Inmiddels is al zo'n tiental territoria van de Middelste Bonte Specht gevonden.

Heb je waarnemingen van deze soort in Limburg, en deze nog niet doorgegeven aan het Vogelarchief, neem zo snel mogelijk contact op met een van ondergetekenden! Ook van 1998 willen we graag alle gegevens ontvangen.

In het najaarsnummer van Limburgse Vogels worden de resultaten reeds gepresenteerd!

Raymond Pahlplatz, Beatrixstraat 6, 6031 BS Nederweert, e-mail: r.pahlplatz@ikcn.agro.nl, tel. 0495-

625405 (uitvoering veldwerk in grote bosgebieden).

Frans Schepers, Cornwallplein 18, 6137 JW Sittard, e-mail fschepers@hetnet.nl, tel. 046-4528863 (coördinatie kleinere bossen namens Vogelstudiegroep)

Nieuwe Districtscoördinator van SOVON Zuid-Limburg

Naast de al zittende Atlascoördinator voor Zuid-Limburg Arjan Ovaa, is er nu een nieuwe districtscoördinator (DC) van SOVON die de SOVON-projecten voor broedvogels gaat coördineren.

Zijn naam is Jan-Joost Bakhuizen, voormalig DC van Flevoland. Hij zal zich gaan richten op het broedvogelonderzoek van SOVON, met name de kolonievogels en zeldzame soorten. Voor adres en telefoon verwijzen wij naar de binnenzijde van de achterpagina.

Jubileum Limburgse Vogels

Het werd in het laatste nummer van 1998 al aangekondigd: dit jaar viert Limburgse Vogels haar 10-jarig bestaan! Dit heuglijke feit wil de redactie graag aangrijpen om een jubileumnummer uit te geven, dat op feestelijke wijze en met de nodige publiciteit wordt gepresenteerd. Het jubileumnummer zal extra dik zijn, met een flink aantal zeer interessante artikelen en, voor het eerst, volledig in kleur!

Het extra dikke jubileumnummer zal op zaterdagmiddag 3 juli 1999 worden aangeboden in de Postkoets te Horn. Iedereen wordt verzocht deze datum alvast in zijn/haar agenda te noteren; alle leden van de Vogelstudiegroep en abonnees van Limburgse Vogels zullen natuurlijk nog speciaal worden uitgenodigd.

Ter ere van dit alles wil Omroep Limburg een radio-uitzending van het programma 'Limburgs Land' volledig wijden aan de Vogelstudiegroep en haar

activiteiten. Verschillende actieve leden zullen aan het woord komen over hun activiteiten. Waarschijnlijk zal ook Omroep Limburg televisie een uitzending verzorgen. De radio-uitzending vindt op 3 juli 's ochtends plaats (tussen 09.30 en 11.00 uur), de TV-uitzending wordt vermoedelijk vanaf diezelfde dag verschillende keren herhaald.

Het wordt dus een interessante en feestelijke happening. Zorg er dus voor dat je erbij zult zijn op zaterdagmiddag 3 juli!

Vogelstudiegroep en Redactie Limburgse Vogels

Nieuwe Avifauna van Limburg: oproep voor waarnemingen

De Vogelstudiegroep van het Natuurhistorisch Genootschap is onlangs gestart met het samenstellen van een nieuwe Avifauna van Limburg. De bedoeling is om in dit boek zoveel mogelijk gegevens te verwerken over broed- trek- en wintervogels, maar ook over interessante vogelgebieden in Limburg. Mocht u over interessante Limburgse vogelwaarnemingen beschikken *en heeft u deze nog niet eerder ingestuurd* naar het Vogelarchief Limburg, SOVON, CDNA of de Ringcentrale, dan verzoeken we u dit alsnog snel te doen. Interessant zijn in ieder geval schaarse en zeldzame soorten, fenologie, opmerkelijke aantallen en (kleur-)ringmeldingen. Het accent ligt op de periode na 1970, maar ook materiaal uit de jaren daarvoor is welkom. Documenteer de determinatie van zeer bijzondere waarnemingen zo goed mogelijk. Gegevens die voor 1 augustus 1999 worden ingestuurd kunnen nog verwerkt worden in de Avifauna. Waarnemingen die later binnenkomen worden in het Vogelarchief Limburg opgenomen en zullen in latere publicaties hun nut bewijzen. Gegevens kunt u sturen naar: Vogelstudiegroep Natuurhistorisch Genootschap Limburg, Postbus 882, 6200 AW Maastricht, (voor gratis waarnemingsformulieren: 043-3213671) of via e-mail naar schols.burmanje@worldonline.nl.

De redactie Avifauna van Limburg

Vacature medewerker Avifauna van Limburg

De Vogelstudiegroep van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg is voornemens een nieuwe avifauna van Limburg uit te brengen. Dit boekwerk beslaat vooral de periode 1980-1999 en bevat alle informatie over broed-winteren trekvogels in Limburg. Basis hiervoor vormen grote gegevensbestanden, o.a. het Vogelarchief Limburg, databestand Avifaunakartering Limburg, bestanden van landelijke watervogeltellingen, literatuur en trektellingen.

Ten behoeve van dit project is een redactieteam samengesteld (5 personen). Alvorens het redactieteam aan de slag kan met het schrijven dienen de genoemde gegevensbestanden op zodanige wijze bewerkt te worden dat de informatie hanteerbaar en direct bruikbaar wordt voor de werkzaamheden van het redactieteam. Het boekwerk wordt naar verwachting in 2001 gepubliceerd.

SOLLICITATIES VÓÓR 15 JULI 1999

RICHTEN AAN:

Vogelstudiegroep

Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

t.a.v. Frans Schepers

Postbus 882

6200 AW Maastricht

Daarom zoeken wij een

Projectmedewerker Avifauna van Limburg m/v

voor 4 dagen per week (80%)

WERKZAAMHEDEN

- Ordenen en bewerken van avifaunistische gegevenbestanden;
- Voorbereiden van schrijf- en redactiewerkzaamheden voor het redactieteam;
- Secretariaat van redactie en begeleidingscommissie;
- Redactiewerkzaamheden, o.a. van een aantal inleidende hoofdstukken.

FUNCTIE-VEREISTEN

- Ervaring m.b.t. (statistische en geografische) bewerkingen van ornithologische gegevensbestanden (vereiste kennis van o.a. dBase, Paradox, Word, Excel en GIS);
- Goede, aantoonbare redactionele vaardigheden;
- Kennis van de Nederlandse avifauna en de provincie Limburg;
- Ervaringen in secretariaatswerkzaamheden (verslaglegging, coördinatie, organisatie);
- Goede contactuele eigenschappen.

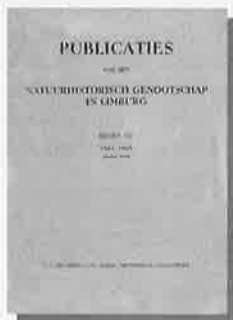
FUNCTIEGEGEVENS (WIJZIGINGEN VOORBEHOUDEN)

- Periode 1 september 1999 tot 1 september 2000;
- Stationering Maastricht;
- Schaal maximaal f 3400,- bruto (indicatief), afhankelijk van leeftijd en ervaring.

NADERE INLICHTINGEN

Vogelstudiegroep Natuurhistorisch Genootschap,

F. Schepers (tel. 046-4528863) of R. Schols (tel. 046-4859590)

Avifauna's van Limburg op een rij: Hens (1965), Ganzevles et. al. (1985) en . . . ? . . . (2001).

Coördinatie projecten en soortonderzoeken in Limburg

Projecten

Broedvogel Onderzoek Sovon

SOVON, Afdeling Monitoring A.J. van Dijk,
Rijksstraatweg 178, 6573 DG Beek-Ubbergen.
Tel. 024-6848111

Districtscoördinatoren Limburg

District Noord-Limburg:

D.C.: Vacant

Atlas D.C.: P. Palmén, Nieuwstraat 29,
5961 HJ Horst, tel. 077-3987994

District Zuid-Limburg:

D.C.: J.-J. Bakhuizen,

Atlas D.C.: A. Ovaa, In de Molt 112,
6269 EJ Margraten, tel. 043-4581781

Punt Transect Tellingen (PTT)

SOVON, t.a.v. Arjan Boelen (adres: zie boven)

Watervogeltellingen

Coördinator Limburg:

T. Cuypers, Wilhelminalaan 26,
6107 AK Stevensweert. Tel. 0475-551579

Bekentellingen Zuid-Limburg

Leen Bakker, Van Heinsberglaan 15,
6301 VH Valkenburg. Tel. 043-6016882

Dwaalgasten en zeldzaamheden (DBA/CDNA)

Inlichtingen, contactpersoon:

M. Berlijn, Wilhelminastraat 9,
6285 AS Epen, Vaals. Tel. 043-4552511

Werkgroep Vogelarchief

Waarnemingen insturen naar:

Natuurhistorisch Genootschap,

Werkgroep Vogelarchief,

Postbus 882, 6200 AW Maastricht

Informatie: R. Schols, Houtstraat 37,

6127 EB Grevenbicht. Tel. 046-4859590

Soortonderzoeken

Kerkuil

Provinciale coördinator: vacant

Coördinator Noord-Limburg: R. Bovee,
Hackfoirtstraat 25, 5975 XN Sevenum.
Tel. 077-4672253

Coördinator Midden-Limburg: L. Verbeek,
Schepelstraat 13, 6077 GK St. Odiliënberg,
Tel. 0475-534391

Coördinator Zuid-Limburg: P. Steijnen,
Houterend 17, 6171 CP Stein, Tel. 046-4332155

Oeverzwaluw

Coördinator Limburg:

J. Willems, Bellenkampweg 57, 6438 KE Oirsbeek.
Tel. 046-4422607

Huiszwaluw

Coördinator Limburg: W. Hamers, Vareneref 144,
6413 LC Heerlen, Tel. 045-5216615

Roek

Kolonietellingen: J. Ummels, Essendijk 15,
6243 BH Geulle. Tel. 043-3645606

Kleine Zwaan

Slaaplaatsstellingen: Ernest van Asseldonk,
Langen Dries 7, 6049 KS Herten.

Coördinatie broedvogelonderzoek Maasdal

Zuid-Limburg: W. Ganzevles, St. Josefstraat 90,
6245 LP Eijsden. Tel. 043-4091169

Midden-Limburg: P. de Winden, Roorstraat 7,
6095 EA Baexem, Tel. 0475-453375

Consulent Vogelbescherming

Regio Zuid en Oost-Nederland

Toon Voets, Postbus 591, 5000 AN Tilburg.
Tel. 013-5356225

LIMBURGSE VOGELS

Jaargang 10, nummer 1, april 1999

Artikelen

- 1 Oeverzwaluwen langs de Grensmaas: tussen droogte in de Sahel en hoogwaters in een on-natuurlijke rivier (Frans Schepers)
- 13 De Visdief langs de Limburgse Maas (Arjan Ovaa)
- 17 Nieuwe kansen voor overwinterende Velduilen in ruige graslanden langs de Maas? (Gijs Kurstjens)
- 19 Ijsvogelwaarnemingen 1993-1998: goede tijden, slechte tijden (Ran Schols & Jo van der Coelen)

Bijzondere waarnemingen

- 21 Baltische Mantelmeeuw, een nieuwe uitdaging voor de meeuwenliefhebber (Max Berlijn)
- 23 Rotganzen in Limburg (Max Berlijn)
- 25 Opmerkelijke jachttechniek bij Havik (Willem Scheres)

Vogelwaarnemingen

- 25 Aflevering 12, september tot en met december 1998 (Ran Schols & Jo van der Coelen)

Oproepen en mededelingen

- 30 Inventarisatie Middelste Bonte Specht in Limburg 1999 (Frans Schepers & Raymond Pahlplatz)
- 30 Jubileum Limburgse Vogels (Redactie)
- 31 Nieuwe Districtscoördinator van SOVON Zuid-Limburg (Redactie)
- 31 Nieuwe Avifauna van Limburg: oproep voor waarnemingen (Redactie Avifauna Limburg)
- 31 Vacature